

Adımlar

İÇİNDEKİLER

İlimde gelişmemizin Reel Şartları

İlim Karşısında Tarih

Almanyada Ekspresyonizm

Şehircilik

Sanatın Sosyal Şartları ve Roman

Pazarlık (hikâye)

Doçent Dr. Muzaffer Şerif Başoğlu

Profesör Hilmi Ziya Ülken

Liko Amar

Y. Mühendis Hüsnü Baki

Doçent Dr. Behice S. Boran

Kemal Bilbaşar

Aynı İçinden : Ankara Üniversitemizin Yeni Fen Fakültesi — Üniversite Haftası.

Yayınlar : Vercors : Le Silence de la mer. Les Cahiers du Silence (Nermin Menemencioglu)
Halil Fikret Kanad : Milliyetçilik ve İnsaniyetçilik (Muzaffer Başoğlu)

Adımları Beğeniyorsanız

Abone olunuz, Abone bulunuz.

Altı Aylık Abonelerimize :

Bu sayı ile aboneniz sona eriyor. Adımları beğendiğinizi, okuyucusu olmakta devam edeceğinizi umuyoruz. Abone bedelini posta havalesile veya posta pulu olarak «P. K. 61, Ankara» adresine gönderiniz.

Humanizma Sayımız :

lık kânunun birinde Humanizma sayımızı bekleyiniz. Bu sayıda, şimdi üzerinde çok sözler söylemekte olan Humanizma meselesi muhtelif yönlerden incelenecektir.

Adımların Okuyucu Sayfası :

Adımlar, bugünün hayat ve sanat gidişini yakından takip ederek okuyucularına bildirmek için çalışıyor. Daha faydalı olabilmek için, Adımlar'da ele alınan mevzu-lara okuyucularımızın kendi hayat tecrübelerinden, bilgilerinden katacakları gerçekleri, düşünceleri de öğrenmek ve okuyucu sayfamızda yaymak istiyoruz. Yazılar hakkındaki mütalâalarınızı, Adımlar'da ele alınmasını arzu ettiğiniz mevzuları «Okuyucu Sayfası» na bildiriniz.

Gelecek Sayılarımızda :

Cemiyetlerin değişmesinde sanatın rolü, Durkheim-Ziya Gökalp Sosyolojisinin Tenkidi, Ankaramızda bu günkü fikir cereyanları, Umumî Kültür ve meslek seçimi, Gençliğin Sosyal Psikolojisi, Radyonun Sosyal Psikolojisi, Sinemanın Sosyal Psikolojisi, Modern Mimari anlayışı, Yaratılma halinde olan Dünya Edebiyatından örnekler.

A D I M L A R

Sahibi ve Neşriyat Müdürü : Dr. Behice Sadık Boran

Abone : Altı aylığı 150 krş. ; yıllığı 300 krş.

Adres : Adımlar, Posta Kutusu 61, Ankara

A D I M L A R

Aylık Fikir ve Kùltür Dergisi

YIL : I

Birinci Teşrin 1943

Sayı : 6

İlimde Gelişmemizin Reel Şartları

Doçent Dr. Muzaffer Şerif BAŞOĞLU
Ankara Üniversitesi

Memleketimizde, içinde yaşadığımız yüzyıl içinde, bilhassa Cümhuriyet kurulanberi ilim alanında bir çok cehitler yapılmıştır, bir çok gelişmeler belirmiştir. Ankara, İstanbul Üniversitelerinde kurulan enstitüler, açılan laboratuvarlar bu cehitlerin en belirli ifadeleridir. Bu cehitler kendiliğinden meydana gelmemiştir. Başka alanlarda olduğu gibi ilimde de her ilerleyiş softa zihniyetine karşı açılan bir mücadele ve kazanılan bir zafer neticesinde elde edilmiştir. Gayemiz medenî bir dünya memleketi olarak ilim dünyası kervanına katılmak, onunla birlikte gelişmek ve eninde sonunda, ona, bizim çalışmalarımızla da, hissemize düşen illâveleri yapmaktır. Bu gaye göz önünde tutulunca, realist bir görüşle, yolun henüz başında olduğumuzu kabul etmemiz lazımdır. Çünkü hakiki bir surette ilerleyebilmek için insan evvelâ bulunduğu yeri realist bir surette tayin etmelidir. Her sahada olduğu gibi, ilim durumumuz hakkında boş vehimlere kapılarak kendimizi oyalama yoluna saparsak kof iddialara mukadder olan boşluk hüsrânına düşeriz.

İlim yoluna softalığa karşı, milletimizin ilerliyen hayatına, kazandığı zaferler neticesinde girdik. Fakat akademik muhitlerin günlük münasebetlerinde bu softa zihniyetin tesirinden henüz tamamiyle kurtulamadığımızı gösteren misaller var. Hâlâ, ilim deyince dünyadan, reel, müşahhas, tabiatta ve hayatta olandan bitenden elimizi ayığımızı çekmek, olanla bitenle hiç bir alakası olmayan büyük sözlerle saplanmak, elinde kara kaplı kitap olan ve vaaz veren bir put yüzü takınmak gibi manâlar anıyanlarımız var. Halbuki ilim yaşamak, tabiat, hayat ve cemiyet kanunlarını öğrenmek, ve öğrenerek insana refah ve saadeti temin etmek, insan hürriyetini arttırmak için vardır.

Bu söylediğimiz Pragmatizm değildir. Çünkü pragmatizmde inanılan bir şey hakiki olmasa da, insanı avuttuğu takdirde, buna cevaz vardır, din gibi... Halbuki biz asla bu fikrîde değiliz. Bizi, yalnız avutmaktan başka hakiki kıymeti olmayan inançları hakikat diye kabul edemeyiz. Onun için pragmatizm sakattır. Mazinin yadigarı olan softa zihniyetinin tesirini

garbın softa zihniyetini aksettiren eserlere karşı gösterilen alâkâda da görüyoruz. İnsanı anlamak hususunda ilmin kifayetsizliğini göstermeğe çalışan Bergson, Alexis Carrel gibi mütefekkirlere karşı bazı geri muhitlerin gösterdiği sıcak kabulde, iyice araştırırsak, softa zihniyetin izlerini buluruz. İnsan ilimleri sahasında da ikilik güden «Tabiat ilimleri» metodlarına karşı «Ruh ilimleri» metodlarını ayrı bir araştırma yolu olarak koymaya çalışan romantik Alman mütefekkir Spranger'i büyük bir ruhiyatçı olarak sunmağa çalışan echitlerin kökünde de bu softa ruhu vardır. Bir mütefekkirin Garbta tanınmış olması onun mutlaka softalıktan uzaklaşmış olduğunu isbat etmez. Bunlar garbte ilâhiyat fakültelerinde, kiliselerde can kurtaran hizmeti gören tiplerdir. Âlimin olanla bitenle, müşahhas hayatla ne kadar ilgili olduğunu, büyük âlimlerin hayatları gösteriyor. Meselâ Galilée, Helmholtz, Freud bilhassa fikirleri bahis mevzuu olunca, derin hassasiyet gösteren insanlardı.

İlmi objektiflik ve bitaraflik hakikat karşısında derin heyecanlar göstermemek demek değildir. İlim objektifliğinin ve bitaraflığının taleb ettiği şart duyulan heyecanların, hislerin insanın kendine ait olduğunu bilmesi ve bunu verdiği hükümlere karıştırmamasıdır. Kendi gözlerimizle gördük: Bugün dünyanın belki en büyük dimağ fonksiyonları araştırıcısı olan Amerikalı Profesör Lashley, şartlı refleks araştırmalarıyla bütün ilim dünyasının gözünü kendi üzerine çeken Sovyet fiziyojoloji bilgini Pavlov ve kendi memleketinde müdahaleye uğramadan hakikat peşinde gidemeyeceğini anladığı için, kendi arzusuyla, memleketi olan Alman-yayı terk eden büyük Alman ruhiyatçısı Köhler gibi bilginler kendi nazariyelerine dokunulduğu zaman insan hassasiyetinin en derinlerini gösteriyorlar. Fakat, buna rağmen, muarızları objektif bir delil gösterdiği zaman bunu kabul etmezlik etmiyorlar. Görülüyor ki hakiki ilim adamı-

nın karakteri heyecansız, «Öyle de olur, böyle de olur» diye kokmaz bulamaz bir vaziyet takınmak, sonra da ilim pozu takınan softaların yaptığı gibi günlük hayatında kendi refahını ve yükselmesini, verdiği bütün hükümlerin mühirli yapmak değildir. Kendi zevkimiz, refahımız, yükselmemiz mevzuu bahis olunca gösterdiğimiz şiddetli hassasiyeti hakikat karşısında gösterebilirsek ilim bakımından niçin menfi bir harekette bulunmuş olahtı?

Modern mânada ilim gelişmemiz, hakiki mânasıyla, cumhuriyet devrinde başlar. Öndan evvel terbiye sistemimizde dinle dünya, garip bir halita halinde, yan yana bulunuyordu. Modern mânada gelişmemizin henüz başındayız. Bize nazaran ilimde ileri bulunan şu veya bu memleketin kötü ve zararlı hayranlığına kapılmaktan kendimizi kurtarmak, kendimizi o memleketin düştüğü veya düşebileceği görüş darlığına kaptırmamak için bu başlangıç durumunda hiç sarsılmamak üzere iman etmeliyiz ki ilim beynelmileldir, hiç bir milletin imtiyazlı malı değildir, devir devir, safha safha muhtelif milletler, muhtelif zümreler onun gelişmesine hizmet etmişlerdir. İlim beynelmileldir demek basit bir hakikatın tekrarı gibi görünebilir. Fakat bu hakikatı her zaman tekrar etmek, demagojilerin eksik olmadığı bu karışık yıllarda bir zaruret halini almıştır. Son yıllarda ilimde en ileri bazı memleketlerde bile bu hakikattan sapıldığı görülmüştür. Meselâ, erbabınca Newton'dan sonra fiziğin belki en büyük siması olarak tanınan Einstein fiziğine yahudi fiziği denmiştir. Yirminci asrın, hiç şüphesiz, en büyük başlarından biri olan Freud'un eserleri «millet ilim» ruhuna muhaliftir diye büyük şehirlerin büyük meydanlarında sürtü coşkunluğu ile yakılmıştır. Bu yüzden medenî milletlerin toplandığı ilim kongrelerinde, bilhassa insan ilimleri sahasında, daha kökten olan otarşı fikirlerine bağlı olarak, ilim otarşisi davasını güden Alman ilmi ciddiye alınmaz bir hale gelmiştir. Bu

memleketin hakikati her şeyden üstün tutan bazı öz evlâtları bile memleketlerinden ayrılmak zarureti duymuşlardır. İlimin beynelmilel olduğunu hergün tekrar etmeğe ihtiyac vardır. Çünkü bir tek büyük ilim memleketinin körü körüne avukatlığını yapanlarımız, ilmin yalnız oradan alınabileceğine inananlarımız vardır. Burada bunun hissi ve ideolojik sebeplerine girmeyeceğim. Bu insanlar bilhassa mesul kültür mevkilerinde bulundukları zaman bu kör hayranlığın tesiri altında yaptıkları tercihler ve aldıkları tedbirlerle çok zararlı olabiliyorlar.

Mevcut ilim bütün dünyanın bilgi hazinesidir, bütün insanlığın malıdır. Bugün dünyada ilim ışığını ileride tutan bazı milletler var. İlimde onların ileride bulunması kendi hususi kabiliyetlerinde ve yahut onlara hususi olarak verilmiş bir imtiyaz değildir, bir tesadüf eseri de değildir. Bunun sosyal, iktisadi, coğrafi şartları vardır. Netekim bu şartların tesiri altında, muhtelif memlekeler muhtelif zamanlarda ilmin ön safında bulunmuşlardır. Fakat bu şartlar değiştiği zaman tereddi ederek geri kalmışlardır. Bizim de insanlığın bu ileri ilim kervanına katılmamız için yegâne çare, şimdiki cehitlerimizi artırarak, dünyanın mirası olan softa zihniyetini büsbütün boğarak, bu beynelmilel ilim seyrine uymak, ona ayak uydurmaktır. Bununla, memleketimizin imarı, teknikleşmesi daha rasyonel bir hale girecektir.

Şimdi bu yazıda asıl belirtmek istediğim noktaya geliyorum: İlim yapmak demek araştırma yapmak demektir. Umumi ilim kitaplarından insan, bu kitaplar iyi ve yeni ise, ilmin o sahada vardığı kanunları, hakikatları öğrenir. Bu hakikatlar bir günde gökten zenbille inmiş değildir. Bunların her birinin hattâ en küçük gibi görünen hakikatin arkasında büyük bir bilginin yahut bir çok bilginlerin uzun belki de bütün hayatlarını verdikleri araştırmaları vardır. İlim yapmak demek araştırma yapmak demektir. Araştırma yapmak ise

umumi ilim kitaplarından, ansiklopedilerden, hattâ meteoroloji kitaplarından öğrenilmez. Bunun için, yapılmış iyi araştırmaların üstünden, şartlarıyla, teknikleriyle, yürütülen münakaşalarıyla, ihtimamla geçmek icap eder. Araştırma yapmak için bu da kâfi değildir. Araştırmaların doğması için ciddi bir araştırma havası meydana getirmek lazımdır. Halbuki bizim terbiye sistemimizde, hattâ üniversite seviyesinde bile talebenin şahsi çalışmalarına yer vermekten ziyade, çok ders vermek, çok malûmat vermeğe çalışmak esası hâkimdir. Onun için yetişen gençler kesilmiş, biçilmiş bir surette yalnız verilen dersler, kitaplar veyahuzat vazifeler üzerinde şuradan şuraya kadar öğrenmek yahut hazırlanmak yoluna dökülüyorlar. Bu ise araştırma ruhunu teşvik eden, geliştiren bir hava değildir. Bugün dünya felsefe âleminin en tanınmış şahsiyetlerinden biri olan, bu şahsiyetiyle İstanbul Üniversitemize kıymet vermiş profesörlerden biri olan (çünkü bir üniversitenin hakikî kıymeti ancak araştırmalarıyla mensub oldukları bilgi sahasında bir kıymet teşkil eden profesörlerinin adıyla ölçülebilir) Profesör Reichenbach bunu tekrar tekrar söylerdi. Profesör Reichenbach «Talebeye üzerinde çalışması için vazife verdiğim zaman ekseri talebeler gidip bibliyografi aramıyorlar. Hangi kitapları okuyacaklarını, hattâ bu kitabın hangi fasıllarını okumaları icabettiğini soruyorlar» derdi. Derhal tasrih etmeliyim: Profesör bunun, talebelerin kabiliyetsizliğinden mütevellit olmadığını, fakat gene ellerine aldıkları mevzular üzerinde kendi kendilerine işliyecek bir surette yetiştirilmemiş olmalarından ileri geldiğini söylerdi.

Memleketimizde, son zamanlarda, bilhassa üniversite muhitlerinde bazı araştırmalar çıkmaya başladı. Burada tercümeleleri ve umumi ders kitaplarını kasdetmiyorum, bunlar araştırma sayılmazlar. Gün geçtikçe, şüphesiz bu araştırmaların sayısı artacaktır. Bu araştırmaların kıymet-

ını tartmak hususunda hatalı hükümlere saplanmamız çok mümkündür. Burada hissi âmilleri, dostluk amilleri, ilmi kişiler ve kalıplar arkasına saklanarak poz alanların, kendilerini satış hünerleri, rol oynayabilir. İşin esasını bilmiyen, bilmedikleri için bu gösterişlere kapılanların meddahlıkları ortaya şisirilmiş kıymetler çıkarabilir. Onun için hakikaten kıymeti olanla olmayan araştırmaları birbirinden ayırt etmek için bugün yegâne çare yapılan araştırmaların hülâsa veya tamamlarını beynelmilel seviyede bulunan ilim muhitlerine takdim etmektir. Beynelmilel seviyede bulunan ilim muhitinde kabul olunacak yahut üzerinde münakaşa uyandıracak araştırmalarımız hakiki ilim gelişmemizin delilleri olacaktır.

Buraya kadar kısaca hülâsa ettiğimiz başlıca fikirleri hep bir arada olmak üzere göz önünde tutalım: bundan mühim bir netice çıkacaktır. Gördük ki ilim beynelmileldir, ne kadar ilerlemiş olursa olsun, şu veya bu milletin imtiyazlı malı değildir. İlim, hakiki ilimle ve araştırma ile alakası olmayan bazı zevatın zannettikleri gibi hayatla ilgili olmayan, fonksiyonu yalnız birkaç kişiye parlak söz söyletme, mevki temin etmek olan bir lüks değildir. İlim yaşamak ve daha iyi yaşamak ihtiyacından doğmuştur. Onun, hasbîliği hayatın seyriyle ilgili olmamasında değildir, onun hasbîliği bazı kalantor zevatın yaptığı gibi günlük hayat rüzgârlarına göre her an dümen kırmayıp her ne bahasına olursa olsun sürekli hakikatler aramasındadır. Sürekli hakikatlara ancak hayatın başka sahalarında türlü türlü fırsatlar kollamakla, sürekli araştırmalara hayat vakfetmekle varılabilir. Memleketimizde ilmin gelişebilmesi için zarurî olan ilim ahlâkı budur.

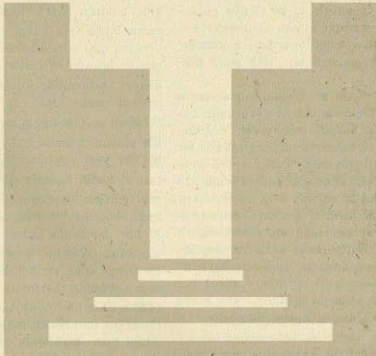
Beynelmilel olan ilmin bugünkü durumu bize büyük başarı imkânları veriyor. Tabiat ilimleri alanında ilim bugün çok ilerlemiş bir durumda bulunuyor: Radyolarımızın başında, tayarelerin günden güne gelişen tesirinde ilâh., bunu idrâk edi-

yoruz. Buna rağmen cemiyet ilimleri, insan ilimleri için aynı şeyi iddia edemeyiz. Tabiat kuvvetlerine oldukça hâkim bir durumda bulunduğumuz halde insan ve cemiyet ilimleri sahasında oldukça geri bir durumdayız. Avrupa ve Amerika cemiyetlerinin zaman zaman ve şimdi içinde yüzdikleri sefaletler, zıddiyetler bunun delilidir. İnsan yıldızlara, tabiata karşı bitaraf, objektif bir ilim vaziyeti takınmayı nisbeten daha erken tarihlerde elde etmiştir. Kendi kendine gelince, daraltıcı geleneklerin, saplanılmış akidelerin tesiri, hakikatları oldukları gibi insanların önlerine sermede kendileri için zarar gören zümrelerin zoru altında cemiyet ve insan münasebetleri hususunda bu bitaraf hakikat severliği gösteremiyor. Gösteremediği için bugün garpte bile, İngilterede, Almanyada, Fransada, Amerikada insan ve cemiyet ilimlerinin durumu, tabiat ilimlerine nisbetle, çok geri bir vaziyette bulunuyor. Onun için, insan ve cemiyet ilimleri bâkir imkânlarla doludur. Biz de büyük cehitler sarfederek nisbeten kısa bir zamanda bu alanda başarı gösterenler arasına geçebiliriz. Fakat bunun için evvelâ, içlerine kapanmış, geniş insanlık ailesinden ilgilerini kesmiş faşist rejimlerin tesiri altında, ileri sürülen «Dünya ilminden ayrı bir millî ilim yapalım» gibi saçma iddiaları kökünden atmak lazımdır. Çünkü hususi vakaların hakiki ilim payesine varan ilmi olamaz, olsa olsa bunlar günün ihtiyaçlarına cevap veren ampirik neticeler olabilir. Fakat bunu söylemek kendi öz gerçeklerimizle meşgul olmayalım demek değildir. Bilâkis evvelâ ilmin varlığı usullerle, tekniklerle mücehhez olarak, kendi öz gerçeklerimizi tetkik etmek suretiyle pekâlâ alemsümül hakikatlara varabiliriz. Çünkü gösterdiği hususiyetlere, çeşitliklere rağmen, hiç bir memleketin insan ve tabiat realitesi mahiyet itibarıyla başka memleketlerden farkı değildir. Böyle olsaydı herhangi bir memlekette bulunan hakikatin başka hiç bir memleket için cari olmaması icabederdi. Vak'alar bize bu-

nun aksini gösteriyor. Bu ruhla yapılacak araştırmalar bizi yalnız beynelmilel ilim kervanına katmakla kalmıyacaktır, aynı zamanda «sınıfsız ve imtiyazsız bir millet» olmak, ahenkli bir cemiyet kurmak yolundaki ülkümüzün reel şartlarını da öğretecektir. Reel şartlarını temellerine koymıyan ülkülerin akıbetinin ne kadar feci olduğunu tarih boyunca görüyoruz. Meselâ, bütün dünyaya hürriyet, müsavat, kardeşlik ilân eden Fransız İhtilâli, reel şartlarını hazırlamadığı ve o günün durumu içinde, belki de hazırlaması mukadder olmadığı için, ilân ettiği bu yüksek prensiplerden aykırı akıbetlere düşmüştü. Medrese zihniyetini tamamiyle arkada bırakırsak, sürekli hakikatlar peşinde sürekli araştırmalar yaparsak, günün esen rüzgârlarına ehemmiyet vermeden hayatlarını araştırmalara vakfeden arayıcılarımızın sayısı

çoğalırsa, kısa bir zaman içinde hem beynelmilel ilim kafilesine ayak uyduracak bir duruma girebiliriz, hem de insanlar arasında zıddiyetler, uçurumlar bulunmıyan ahenkli bir cemiyet kurmak yolundaki ülkümüzü daha iyi gerçekleştirebiliriz, çünkü ilim, gayesi insanlara parlak sözler söyletmek, sun'î ve hayatla ilgisi olmayan teccitler yapmak olan bir lüks değildir. Bugünün dünyası içinde ilimde milliyetçiliğin hakiki karakteri, ilimde gelişmemizin reel şartı budur.

Bütün bunların da kökünde ilim adamlarını ve araştırmaları çerçeveleyen içtimai ve iktisadi âmiller vardı ki, gözle görülmese de, onların üzerinde mevzu ve yön tayin edici kesin bir rol oynar. Bu konu Adımlar'ın ilk ve geçen sayısında Behice Sadık Boran tarafından incelenmişti.

TÜSTAV

Hilmi Ziya Ülken geçen yazısında ilmin gelişmeleriyle birlikte tarihin nihayet ne suretle hakikaten ilmi bir yola girdiğini izah etmişti. Bu yazısında tarihin hakikaten ilmi bir hale gelmesinin önüne dikilen bazı içtimai engelleri incelemekte ve tarihte ilmi ve tarafsız görüşün hâkim olmasının zarureti belirtilmektedir.

İLİM KARŞISINDA TARİH

II

Profesör Hilmi Ziya ÜLKEN
İstanbul Üniversitesi

Yeni ilimle ne şekilde uzlaştıklarını gördüğümüz tarih anlayışının insan bilgisi içerisinde gerçek yerini bu kadar geç almasındaki sebep yalnız bu uzlaşma eksikliği değildir. Vaki o, bütün devirlerde ilim ve felsefe hareketlerinden daha geniş olan ve tam bir devri temsil eden dünya görüşleri içerisinde yer bulmuş, onlarla uzlaşmıştır. O suretle ki bu dünya görüşlerinden her birinin uygun (cohérent) sisteminde tarih görüşü de onlara uygun bir zaman sezgisi ve bir nevi izah şekli göstermektedir.

İnsanla varlık arasındaki münasebetin idrakine ait olan bu dünya görüşünün nasıl geliştiğini burada inceliyecek değilim. Yalnız türlü devirler ve medeniyetlerde bir birine indirilemeyecek kadar belirli vasıflarla üç tip ayırmak mümkündür. 1) Bunlardan birisi süjünün obje içinde erimesi, insanın kendini varlıkta eritmesinden başka bir şey olmayan mistik dünya görüşüdür. Orada insan arzu ve meyillerini mutlak bir varlığın iradesine karıştırmıştır. Şüphe yok ki bu mistik görüş her zaman ilimden önce değildir. O bazan ilimle birlikte hattâ ilimden sonradır (1).

(1) İlimden önceki mistik temayüllere pek çok misal verilebilir. İlimle beraber olanını Malebranche, Pascal ve diğer occasionalistelerde görürüz. İlimden sonra olanını J. M. Baldwin Bergson gibi filozofların mantıklılığı aşmak için vaatleri felsefi payrette gösterebiliriz.

Bundan dolayı onu ilmi izah eksikliğinin sonucu gibi görmekten ziyade çok umumi bazı içtimai ihtiyaçların elverişli ferdi yapılar ve istidatlar tarafından ifade edilmesine izah etmek doğru olur.

Mistik dünya görüşü orta çağ gibi büyük bir insanlık merhalesini kapladığı gibi, modern devrin içinde de türlü türlü zamanlarda arta kalan veya tepki halinde yeniden meydana çıkarmak suretile yer almıştır. İşte bu özel dünya görüşünün kendisiyle tamamiyle uyummuş bir de tarih görüşü vardır. Orada tarihçi sanki geçmiş tarafından kavranmış ve yutulmuştur. Tarih oluşunda insan iradesinin ve bugünün hiç bir yeri yoktur. Vakaların zincirlenmesini tarihi kaderin eseridir (1). Bu kader, mutlak iradenin safha safha gelişmesi, önceden yazılmış olan şeylerin sanki bir boğanın açılışı gibi birer birer meydana çıkışıdır. Bu dünya görüşünü en iyi temsil eden tarihçi, Bossuet'tir. 17 inci asır occasionalismeyini tarih görüşüne tatbik eden bu büyük tarihçi Discours sur l'histoire universelle'inde bütün dünya tarihini tanrı iradesinin gerçekleşmesi diye göstermektedir. İslâm «vahdeti vücud»unda Muhittin Arabi bu temayülü en yet-

(1) Fatalité historique veya prédestination historique.

kin bir şekilde ifade etmektedir (2).

Son senlerde Seeberg tarihle tanrı anlayışının münasebetini incelerken bu probleme dokundu (3). Mistik tarih görüşü, tarihin insan bilgisinde gerçek rolünü oynamasına engel olmuştur. Çünkü burada kader denilen «önceden çizilmiş bir plân» a göre bu geçmiş - gelecek zinciri izaha kalkılmış olduğu için, her şeyden önce tarihi olusun gerçek sebeplerine sokulmaya imkân kalmamaktadır. Ondan sonra mistik tarih görüşü insanı geçmişin kölesi haline getirdiği için fikir terbiyesi bakımından da onu değerden düşürmektedir.

2) İkinci tarihçi dünya görüşü süjeyi objeye indirmekten, insanın varlığı kendine bağlaması ve kendinde görmesinden başka bir şey olmayan romantik anlayıştır. Bu anlayışta insan, kendi temayülleri ni çok büyülterek onları bütün evrensel görüşünün mihrakı haline getirmiştir. Romantik dünya görüşünde bütün varlık benin etrafında dönmekte ve ancak «ben» e göre yer ve değer almaktadır. Romantik görüş de öteki görüş gibi, tarihin türlü devirlerinde zaman zaman meydana çıkmış ve kaybolmuş olup (4) on dokuzuncu asrın milliyet hareketleri bunlardan birisidir. Biz onu burada belirli bir tarih devresine ait olan dar anlamında değil, fakat bütün bir beşeri temayüllü gösteren geniş anlamında alıyoruz.

(2) Muhit'in Arabinin, Füsûs-al-hakim'inde her fâsil bir peygambere tahsis edilmiş olup bu suretle eser âdetâ panloist bir "Mukaddes Tarih" halini almıştır.

(3) R. Seeberg, Die Geschichte und Gott (Bonn 1928).

(4) Bu itibarla türlü medeniyetlerde bu romantik jesti bulmak kabildir: Eski masâhirlarda, eski Yunanlılarda (edebiyatın muayyen safhasında) aynı içtimai şartlar romantik dünya görüşünü doğurmaktadır. Umumiyetle büyük Epopeelerde (Hindin Mahabaratası, İsa'nın sahnası gibi) romantik ruh, insanın mübaleğelerinde değerli bir yer alır.

Romantik tarih görüşünde tarihçi bu dünya görüşüne bağlı olarak - geçmişini kendine irca eder. Ona göre bütün geçmiş ancak kendi bakışına ve kendi anlayışına göre tefsir edilmiştir. Bu geliş güzel sübjektif bir görüş değildir. Fakat tarihi oluş içerisinde geçmiş - gelecek zincirini takip edecek yerde, bütün izahlarında geçmiş bugüne irca etmeye, âdetâ kendi görüşünün bütünlüğü içinde geçmişin bütün değişiklik ve zenginliğini silmeye çalışan bir anlayıştır. Romantik tarih görüşüne en güzel örnek Fransada Michelet'in eseri ile Almanyada Schiller'in, «Otuz Yıl Savaşı» veya Treitschke'nin Alman tarihidir (1). Son senelerde Almanyada Wirth'in Geistes Urheit geschichte des Menschheit adlı eseri de tam bu karakterde bu teşebbüstür. Bu eserde bütün dünya medeniyetinde bir çok milletlerin ve hele eski şark kavimlerinin büyük rolü inkâr edilerek dünya medeniyetinin - yanlış olarak - cermenler tarafından vücade getirildiği iddia edilmektedir. Bir çok tarihi devrimlere göz yummak ve bazılarını da son derecede büyültmek üzere meydana getirilmiş olan bu eser romantik tarih görüşünün çok ileri götürülmesi zararlı örneklerinden biridir.

3) En sonra başka bir tarih görüşü ile karşılaşırız ki, bu da süje ve obje arasında tam bir uyuşma üzerine kurulmaktadır. Burada insan, varlığı kendine indirecek veya onun tarafından yutulacak yerde yalnızca varlığın gerçek üzerine nüfuz edebilecek bir tarzda onunla uyuşma haline gelmiştir. Realist dünya görüşü diyebileceğimiz bu tipte (2) tarihçi de aynı karakterleri taşır. O artık ne geçmiş tarafından

(1) Antoine Guillard: L'Allemagne nouvelle et ses historiens. Müellif bu eserinde 19 uncu asır Almanyada yetişmiş Ranke, Treitschke, Mommsen, Niebuhr, Siebel gibi büyük müverrihleri ve eserlerini anlatmaktadır.

(2) Tarihi maddecilik, pozitivisme görüşleriyle beraber her türlü felsefi endişeden uzak ve sırf objektif olmak iddiasında olan Ch. Seignobos gibi müverrihlerin görüşünü de bu zümreye sokabiliriz.

idare edilmekte, ne de geçmiş kendi hükümü altına almağa çalışmaktadır. Fakat onun hedefi yalnızca çok karmaşık ve iza-hı güç olan hali aydınlatmak için geçmiş-bugün zincirinin bütün halkalarını birer birer incelemek ve önceden verilmiş hiç bir hükümle bağlanmayarak tarihi oluşun bütün amillerini meydana çıkarmağa çalışmaktır. İşte bugünkü insan bilgisi içerisinde gerçek rolünü alan tarih görüşü budur.

Realist tarih görüşü, modern felsefe ilmiyle aykırılıklarını büsbütün halletmiş ve bilgi içindeki yerini ve sınırını çizmiş olmadığı için henüz bu tipin yetkin örneklerini görmüyoruz. Şüphe yok ki, o daha deneme safhasındadır. Verebileceğimiz misaller arasındaki esaslı ayrıklar bu yetmezlikten ileri geliyor. Fakat bu misaller yeni tarih anlayışının ilerisi hakkında hiç bir hüküm vermeye elverişli değildir. Çünkü bir taraftan yeni fizik ve yeni mantık felsefi görüşlerde esaslı değişiklikler yaparken, aynı sırada bu değişimlerden müteessir olan yeni bir tarih felsefesinin doğması eski ilim zihniyeti ile vücutta gelmiş olan tarih görüşü ve metodları yerine yeni ve daha etraflı tarih görüşü ve metodlarının geçmeye başlaması zaruridir.

Bugün realist tarih yolunda, başlıca üç tipe rastlıyoruz: I. Bunlardan birisi William Bankroft'un sentetik tarih idealidir (1). Bu teşebbüs bir adam tarafından bütün sentetik tarihin yapılması esasından hareket eder. Bu telâkkiye göre Descartes'in dediği gibi bir ilmin türlü parçalarının türlü insanlar tarafından vücutta getirilmesi ilimde aranan bütünlük, uygunluk ve düzeni bozacak ve ayrı ayrı mizaç ve görüşlerin eserleri birbirleriyle hiç bir zaman uzlaşamayacaktır. Bankroft bu teşebbüs için büyük bir servet vakfetmiş, bir atlantik tarihi vücutta getirebilmek için, ilgili bütün memleketlerde şubeleri olan çok geniş bir organizasyon yapmıştır. Bu teşebbüs, ide-

al yetkinliğine rağmen bu kadar bol malzemenin bir elde birleştirilmesi ve kurulmasına imkân verebilecek bir halde değildir.

II. İkinci bir tip, davası ve prensipleri Henri Beer tarafından ortaya atılarak büyük bir âlim zümresinin ayrı ayrı gayretleriyle tamamlanmaya çalışılan Evolution de l'Humanité serisinin teşebbüsüdür. Bu teşebbüs de - aynı suretle - oldukça etraflı realist tarih görüşü ile yapılmaktadır. Bunlara göre bu kadar geniş fikri bir teşebbüsün meydana çıkarılması yalnız malmaze toplamaktan ibaret değil, fakat asıl sentez yapmak ve kurmak olduğu için onun tek kafadan çıkması imkânsızdır. Birleşik metodlar gütmek ve birleşik ilkelere bağlanmak şartıyla ayrı ayrı insanlar tarafından yapılan eserler pekâlâ uygun bir bütün meydana getirebilirler. Bu teşebbüs çok ilerlemiş ve hemen hemen en mühim parçalarını vermiş olduğu için, eldeki tecrübelerle hükmedilebilir ki vadedilen bütünlük ve münsecimliği temin edememiştir. Her parça aynı kuvvette olmadığı gibi, görüş tarzları ve usuller de her tarafında aynı değildir.

III. Üçüncü tip, Almanyada Problem tarafından nesredilen tarih serisinde başlıca örneğini gördüğümüz tarzıdır. Burada esas, önceden plânı çizilmiş bir bütünün bir heyet tarafından birlikte meydana getirilmesidir. Böylece, müverrihler, her zaman birbirlerini kontrol edecekler ve sürekli toplantılarla görüş, metod ve çalışma yolundaki bütünlük ve münsecimliği koruyabileceklerdir. Bu suretle vücutta gelen eser ne birinci tipte olduğu gibi yapı ve sentez hususunda zorluklarla karşılaşmakta ne de ikinci tipteki gibi görüş ve metod ayrılıklarının yüzünden insicamsızlık tehlikesine düşmektedir.

İlim karşısında tarihin kazanmış olduğu bu yeni gelişmelere rağmen, ilim ve felsefe kültüründen uzak kalan yahut temelsiz propagandalara âlet olan bir çok mü-

(1) William Bankroft'un eseri hakkında muallimler birliği mecmuasında tarih âdemi Bay Emir Ali tarafından makale neşredilmişti (1927-28).

verrihler hâlâ bu esash yoldan habersiz görünmektedirler. Onlar, bugün hiç bir değeri kalmamış olan eski tarih felsefelerine saplanarak tarihi ölü bir zihniyet içinde boşuna izaha çalışıp duruyorlar. Bu geri zihniyetteki tarihçiler arasında bilhassa iki tipi belirtmek doğru olur: Bunlardan birisi İbni Haldun mirası olan uzviyetçi tarih görüşüdür. Bugün de hâlâ Osmanlı müverrihlerinin arta kalanı bizde «azamet devri, inhitat devri» gibi bu görüşün arta kalanlarına rastlanmaktadır. Garpte O. Spengler aynı tipin son mükemmelisi olarak gösterilebilir. İkincisi Herder'in tarihi tipler telâkkisinin türlü şekillerde devamıdır. Buna göre her tarihi tip insanlığın ayrı bir tecrübesi, umumî tekâmülden ayrı, kendi başına orijinal bir teşekküldür. Bu görüş Fichte'in Normal Volk nazariyesi ve daha sonra Gobineau'nun «Üstün ırk» telâkkisiyle karışarak tarihin ırkçı görüşü halini almıştır. Bir çok romantik milliyet anlayışları içinde heyecanlı taraftarlar bulan bu görüş tarihin gerçek anlayışına tamamiyle aykırıdır. ırkçı görüşün doğru olmadığını burada incelemeye mevzumuz elverişli değildir (1). Yalnız şu kadar söyleyelim ki tarihi tip veya ırkçılık telâkkisi tamamiyle kaderci statik olduğu halde, realist bir tarih görüşünün determinist ve dinamik olması lazımdır. Böyle bir görüş insan cemiyetlerini kesin hatlarla birbirine kapalı daireler halinde değil, fakat daima birbirile münasebette

(1) "İçtimaî doktrinler tarihi", nde antropolojik cemiyet nazariyesi faslını bu mevzuu ayırdım. Muzafer Şerif'in ırk Psikolojisi kitabına bakınız.

olan ve münasebetlerin karmaşıklığı nisbetinde gelişen teşekküller halinde tetkik eder. Halbuki gerek uzviyetçi, gerek tipçi tarih görüşleri bu gerçeği kavramak kudretinden tamamiyle acizdirler. «Manevî ilimler» cereyanının başında bulunan Düthe'y'in tarih görüşü de aynı suretle tipçi (typhologique) bir görüş olduğu ve tarih sahasında her türlü objektif, ilmi ve tabii izahı imkânsız saydığı için ötekiler gibi kaderci, statik, ilim dışı ve geri bir görüş olarak vasıflandırılabilir.

İlmin her şeye muktedir olmadığını, «ilmin artık iflâs ettiğini», «tabiatın nüfuz edilmez sırları» yüzünden metafiziğe tokrar kapı açıldığını iddia eden hayalperestler için bu yol elbette en müsait yoldur. Onların tarih anlayışı eski çağlarda olduğu gibi, müsbet ilimlerin en fazla inkişaf kazandığı ve insan bilgisinin muhtaç olduğu temelleri veren bir devirde de yine geri zihniyetlerinin icabettirdiği böyle bir anlayış olacaktır.

Fakat memleketimiz gibi taze bir ruhla yeniden kurtulmak yolunda olan bir memlekette bu türlü anlayışlardan tamamiyle silkinmek gerektir. Ne Naima'dan gelen kaderci tarih görüşünün, ne Herderden gelen tipçi ve ırkçı anlayışın rüyasına kapılmamalıdır. Gerçeğe karşı gözlerimizi kapatan ve bizi kısa bir rüyanın zevki içinde körleştiren her türlü hayali görüşleri silip atmak lazımdır. Tarihi, gerçeği, meziyetleri ve kusurlarıyla beraber kavramasını bilmedikçe millete ve insanlığa faydalı olmanın imkânı yoktur.

TÜSTAV

ALMANYADA EKSPRESYONİZM

Liko AMAR

Devlet Konservatuvanı, Ankara

Aşağıdaki satırlarda sanat ve üslup-tan az bahsedilmesini, buna mukabil Al-manya için pek ehemmiyetli olan bir çağın düşünce alanındaki temellerinin o nisbet-te büyük bir yer almasını okuyucu mazur görsün. Sanat üslupları, fikri ifade şekil-leri, derinliklerde yaşayan cereyanların harici görünüşleridir. Bu sonuncunun tah-lili, bize çok kerre, sanat üsluplarının ne-vi, değeri, oluşu, tekâmülü ve ortadan kalkışı hakkında, sanat eserinin estetik yahut teknik bakımlardan tahlilinden daha çok şeyler verir. Bu usulün tatbiki ekspres-yonizmde büsbütün ehemmiyet kazanmak-tadır, çünkü bu cereyan, daha tâ başından itibaren bir cihan görüşü olmak iddiasıyla meydana çıkmıştır. Gerçekten de, zamanı-mızda aldığı şekli mütalâa olunursa, gö-rülür ki onun bir kaç neslin yaşama duru-mu üzerinde derinlere giden bir tesiri ol-muştur.

Ekspresyonizmin küllilik (kendi tabiri-nce «total» lik) iddiaları, mümessilleri-nin bir çok program mahiyetinde ifade-lerinden anlaşılmaktadır. Bu cereyan, baş-langıcından itibaren cezri surette yeni bir cihan görüşü telâkki olunmak ve bunu ameli olarak tatbik etmek istemektedir. Bunun için de, zihni alanda önder olmak iddiasını ileri sürer. Netice olarak, eks-presyonizmin bütün eserleri bir program karakteri taşımaktadır; bunlar birer ilân, birer «pamphlet» tir. Bu sözler, ekspres-yonizmin resim ve müzik sanatları için de doğrudur. Fakat ekspresyonizmin en

deruni muharriklerini anlamak için pro-gramını göz önünde tutmak kâfi gelmez. Öyle ya, bir insanın kendisine dair telâk-kisi, onun hakkında elde edeceğimiz top-lu fikirde yer almakla beraber, o insan hakkında yalnız bu telâkkiye dayanarak hüküm verilmez. Onun için, fertte olduğu kadar topluluklarda da kanaatlerin, fiille-rin (bu meselede sanat eserlerinin) ve bil-hassa fiillerin tesirlerinin birbiriyle karşı-laştırılması fevkalâde mühimdir. Fakat her türlü tahlilin başında, muayyen bir şahıs yahut cereyanın, üzerinde inkişaf ettiği tarihi zeminin tayini gelir.

Ekspresyonizm sırf Almanlara mahsus bir şey değildir. Başka memleketlerde de o ve onun muayyen nevileri (meselâ fütü-rizm) vardı. Bu hususta Almanya başlan-gıçta Fransadan mühim ilhamlar almıştır. Fakat ancak Almanyada kendi tabiri veçhile, «total bir hareket» olmuştur. Başlangıçta cezri düşünen entelektüel-lerden müteşekkil kapalı bir çevre olan ekspresyonizm, birinci cihan savaşı esna-sında ve bilhassa savaştan sonra inkişaf edip geniş çevreler içinde tayin edici bir âmil halini almıştır. Önce ekspresyo-nizmin, o çabuk ve kuvvetli inkişafını mümkün kılmış olan gıdanın yetiştigi ze-mini mütalâa edelim.

Alman halkının liberal ve terakki sever tabakalarının, uğrunda hemen hemen bir asırdanberi savaştıkları birleşmiş Alman devletini, 1871 yılında burjuvazi, en büyük muarızının, yani Bismarck, elinden hediye

olarak almıştır. Bu paradoks durum, devletin içten şekillenmesi üzerine tabidir ki, tesirde bulunmuştur. Buna ilâveten devletin «Fikrin teecessüm etmesi» (Hegel) şeklindeki felsefi tefsiri, hiç bir yerde Almanya'da olduğu derecede âme suuruna nüfuz etmemiştir. Onun için de, bizatihi gaye olarak alınmış devlete, ve onun ıera organlarına saygı bu memlekette ifrat derecede gelişmişti. Bu durum, üstelik de yarı derebeyi, yarı burjuva olan Bismark devletin dar bir kompromi olmak mahiyeti damgasını yalnız taraftarlara değil, muhalefete de vurmuştur. En keskin tenkitçiler bile yeni devletin sosyal ve ekonomik temellerini münakaşa etmeği akillarından geçirmiyorlardı; ancak bazı harici görüşlere hücum ediliyordu.

Bununla beraber, daha ilk zamanlardan beri yeni devletin içinde gerginlikler yok değildi; içeride, ağır sosyal çarpışmalara götüren işçi meselesi; dışarıya doğru da büyük bir imparatorluğun âdeti birdenbire doğmasından hasıl olan gerginlikler. Menfaat alanları ve sömürgeler siyaseti, süratli bir ekonomik genişleme, ve bunlara bağlı olarak, dünya piyasalarında olan çekismeler 1914 den çok evvel tehlikeli siyasi durumlara sebep olmuştu. Devletle ekonominin birbirleriyle sıkı sıkıya bağlı olarak inkişafı, gittikçe inhisar altına alınmış sermayenin hakimiyeti altında orta ve aşağı tabakaların boyun eğmesi, sonra devlet idaresinin siyasi bakımdan kontrolde mahrum olması, müphem olarak duyulmuş olmakla beraber umumi olan bir huzursuzluğa sevk etti.

Bu şartlar altında entellektüellere yeni vazifeler belirliyordu. Bir kere eski fikir hazinesinin (ki en mühim kısmı imparatorluğun teessüsünden evvel muhalefette bulunan burjuvazinin malı idi) yeni duruma göre ayarlandırılması; ikinci olarak da yeni şartlara temel işini görececek yeni bir ideolojinin işlenmesi geliyordu. Böylece, bu devrin zihni hayatında bu maksada hizmet eden yeni cereyanlara şahit oluyoruz.

Münferit ilimlerin ihtisasçı araştırmaları karşısında pek elzem olan sentezi verecek yeni bir felsefenin aranması, diyebiliriz ki «ruzname» de bulunan ilk meselclerden biridir (Dilthey, Husserl, Simmel). «Parçalayan» psikolojinin yerine «anlayan» bir psikoloji geçiyor. Bir kültür tarihi, bir kültür felsefesi isteniyor. Bütün bunlar, eski şekilcilğin zıddına olarak «muhteva» ya dayanmak isteyen doğması zarulemiş olan yeni cihan görüşünü temellendirmek içindi.

Fikir hayatında, yeni devlet ve cemiyet nizamına ait olaylar karşısındaki durum, bir yandan, medhedicilikle beraber, öte yandan da yukarıda zikrolunan şüphe götürmez sebeplerden ötürü, tenkitçidir. Fakat tenkit edenler, mevcut cemiyet nizamının zemini üzerinde bulunuyorlar; entellektüel sanatıyla, hâkim tabakalarla birlikte ve onlar sayesinde yaşıyorlar. En çilgün muhalif bile, aklıktan ölmek tehlikesini göze almadan cemiyetin temellerine hücum edemiyor. Fakat onun bu kadar ileri gitmesine ihtiyaç da yoktur; zira tenkitçi sıfatla kendine yer edinmek için eskiden beri mevcut romantik zemin emrine amadedir. İşte bu zemin daha fazla inkişaf ettirilmekte ve savaşlar, mutad realiteyi ancak bozuk, müphem şekilde aksettiren bu hayali âlemde vukubulmaktadır. Bunlar, entellektüelin, menfur realiteyi görmemek için yarattığı hayaletlere karşı girilen savaşlardır.

Bu realite, gerçekten hiç güzel değildi. Onu tasvir etmemize ihtiyaç yok. Çünkü son otuz yılın Almanya ve Avrupa tarihi, onun, içinde neleri sakladığını açıkça gösteriyor.

19 uncu asır sonu empresyonizmi de, realizmi de insanların içinde bulunduğu şartlara karşı bir tepki ve tenkittir. Bunların birbirlerinden o kadar farklı olmalarına rağmen aralarında şu müşterek taraf vardır: Her ikisi de, fikir âlemlerinde, harici realitenin bir kısmını muhafaza etmektedir. Her iki istikamet de şüpheci,

içten emniyetsiz «fin de siècle» (asır sonu) zamanına, «Unbehagen in der Kultur» (kültürde huzursuzluk) zamanına aittir. İşte ekspresyonizm bu tenkidin şiddetlen-tilmesi ve devamıdır.

Bu cereyan, zihinleri, ancak ihtilâl zamanlarında mümkün olan şekilde harekete getirmiştir. Şimdi onunla meşgul olacak ve bu münasebetle sözü bazan, mümessillerinden bir kaçına bırakacağız.

Ekspresyonizm kime karşı isyan ediyor? Hadsiz hesabsız ifadelerden anlaşıldığı veçhile «burjuvalığa» karşı. O burjuvalık ki entelektüel ile sanatçının, şahsiyetini geliştirmesine mani olur ve umumiyetle, varlığın yüksek değerlerini kâfi derecede sevmeyiz. Fakat, bütün fenahlıkların müsebbibi olarak gösterilen burjuvalığın tarifini ekspresyonizm vermemektedir, veremez de... Çünkü, «saf ruh» un mümessili sıfatıyla maddi temellere inmekten çekinir. Böylece, ekspresyonizm nazariyesinin çıkış noktası (ki bunun sözü bol bol edilir) tamamen karanlık ve müphem kalmaktadır. Entelektüel, muharrik kuvvetlerini anlamadığı için teşkilatlanmış, makineleşmiş bir dünya içinde kaybolduğunu göstermeğe bu kâfidir.

Ekspresyonizmin «burjuvalık» mefhumu, onunla «dekadan» ın hamili ve müsebbibi kasdolunduğu göz önünde tutulunca, bize daha vazih görünür. Bundan kurtuluş çaresi olarak ekspresyonizm, kendi «hayatîyetini», «dynamizmini» ileri sürmektedir. Bu hastalık akli çarelerle yenilemez, çünkü: «Dekadan», düpedüz müspet olandan daha akıldır, ondan çok daha bilgilidir. Hayat âleminin, içinde bir ok gibi uçup gittiği uçuşunu bilir. Dekadan kültür, menfinin yaşanmış tecrübesinin şuurlu surette kuvvetlendirilmesinden başka bir şey değildir» (Sydow).

O halde, zekâ, akıl işimize yarayamaz, ancak her ikisinin üstünde bulunan bir şey - metafizik - işe yarayabilir. Fakat metafiziğin de yeniden yaratılması lazımdır. Zi-

ra: «Dekadan, ferdiyetçiliğin, yani şahsi menfaatlerin keskince ayrılmasının bir neticesidir. Bunda da kazanç hesabı, metafizik duyguların son bakiyelerini kendine çekmiştir.» (Sydow).

Ekspresyonizme göre, hayatın böyle fakirleşmesine karşı yalnız bir ilâç vardır: «Hayat iradesi, dekadansa düşmek tehlikesinden, hayatın iptidallığına rücu yoluyla kurtulmak ister. İptidai hayat tecrübelerinin prensibi, yaşıyan vahdetin ayniyetidir. Dünya, bir topluluk, bir bütün olarak yaşanmaktadır.» (Sydow).

Şair G. Benn daha da gerilere gidiyor:

«Ah keşke ta ilk atalarımız olsaydık, sıcak denizde bir çamur külçesi olsaydık!» sayıları istediği kadar fazlalaştırılabilen bu parçalarından şu nokta tebellür etmektedir: burjuva günlük hayat tarzının her şeyi öldürücü varlığından kurtuluş, metafizik diyarına iltica sayesinde olacaktır. Buna ancak iptidai, mantık - öncesi insan kâdirdir; o halde, biz, bugünkü insanlar, onun gibi olalım.

Fakat bu bir anda olamaz, çünkü: «hayat iradesi, müsbete doğru, gerilere doğru giden yolu hemen bulamaz; o, kendisini tepesi aşağı mutlaka atmalıdır ki, ancak bu sayede yeni gerçek için lâzım olan kuvvet ve cesareti bulabilsin... Dekadan ruh hayatının yeniden doğmasının neticesi, ıslahat değil, mistik zihniyet dayanan ihtilâl olmalıdır. (Sydow'un Ekspresyonizmin kültürü ve resim sanatı, adlı eserinden alınmıştır.)

Burada, hal çarelerinin en mühimlerinden biri, belki de en mühimi, açığa vurulmaktadır. Bu mutlak nedir? Zihni tecridin bir mahsulüdür. Fakat mantıki bir ameliye olan ve tipik olarak daima tekerrür eden mefhum kurmak maksadıyla toplanan tecridin mahsulü değil. Ekspresyonist tecrit, bir nesneyi, bütün müşahhas münasebetlerinden ayırmak ve onu, çıplak ve yalnız olarak, ferdi zihnin saf bir mahsulü olarak, değerlendirmek ve ele almaktır.

«Reel denen şey, dış âlem, vakıalar, onları ben tanıdıkça ve öyle olmalarını istedikçe dimağında mevcuttur» (Flake).

Sonra, «bir nesneyi, onun Kaosdaki başka nesnelerle hiç bir teması yokmuş gibi ele almalı, ancak bu suretledir ki onlar onu tanımaz, o da onlar üzerinde aksülamelde bulunmaz. Elde edilenin Kaosa yeniden çökmemesi için mücerred olmak gerek» (Picard).

Burada, ekspresyonizmin düşünme tarzını, yaratma metodunu, hedefini en büyük vuzuhla görüyoruz.

Dünyanın bir Kaos olduğu fikri, yeni değildir. Bu mefhum, dünyanın burjuvaca mütalâasında ta eskiden beri mevcuttur. Fakat eski zamanlarda Kaos'un faal insan eliyle işlenmesi, şekillendirilmesi mukadderdi. Fakat ekspresyonizm için Kaos, nefrete lâyık dış âlemdir. Kaba bir bayağılığa düşmemek için insan ondan haberdar olmamalıdır.

Ekspresyonizm, müşahhas mutalar dünyasından kaçır. Onunla meşgul olmak yüksek ruhlar için faydalı olmak şöyle dursun düşürücü, haysiyet kırıcıdır. Şairin vazifesi, dış âlemin mânasızlığı, ruhsuzluğu içine diktatörce bir manâ sokmalıdır. Bu durumdan, entellektüelin, kendisini ve hemcinslerini ezen dünya nizamı karşısındaki aczini anlıyoruz. Bu, bir deve kuşu siyasetidir.

Ekspresyonistler, tecridin, bütün müşahhas tayinlerden kurtulmanın mahsulüne «öz» ediyorlar. Ekspresyonizmin yazarlarında ve nazariyecilerinde daima raslanan bir kelimedir. Özün kavranmasının vasıtası, aklın kontrolüne tâbi olmıyan «özü görme» dir. Yazı ve sanatla onun şekillendirilmesi vasıtası, ferdi bünyeye, ferdi yaratılıştır. Ve bu yaratılış sayesinde ki «öz» canlı bir hal alır.

Söylediklerimizi toplayıp elde edilen neticeye bakarsak, şunu tesbit edebiliriz: Ekspresyonizm eski idealizmden ferdiyetçiliğin üstüne çıkmakla dünyayı kurtarmak ister. Empresyonistler, namuslu sü-

jektivist sıfatıyla dış âlemin bir kısmını vuzuhsuz olarak muhafaza ediyorlardı, halbuki ekspresyonizm objektiflik bahanesiyle dış âlemi tamamen ortadan kaldırmaktadır. O halde Ekspresyonizm bir «kaçma» ideolojisidir, yani görüldüğünün tamamen zıddı!

«Saf öz» ile onun tasviri de, elde edilmesi istenmiş «muhtevalılık» ile tenakus halindedir. Saf hadise, ne tabiatıta ne de cemiyette bulunur. Bütün nesneler, ancak başka nesnelerle bağılıkları, gerçek varlığın münasebetleri sayesinde muhtevalarını, muayyeniyetlerini kazandıklarından, tecrit ile elde edilen «öz» ün muhtevalı olmaması zaruridir. Münasebetleri, bütün nesnelerin gerçek hayat şartlarını görmek ismemek, illiyeti inkârı tazammun eder. Bununla da ekspresyonizm, eski tasavvurları kurtarmak yahut yeni bir ideoloji yaratmak maksadıyla illiyeti red ve inkâr eden istikametlerde zemini hazırlayanlardır. Ekspresyonizm, varlığa ait bütün meseleleri gayri aklı bir sahaya kaydırmakta; böylece de, eski romantizmin yaptığından çok daha ezri bir şekilde hal çaresi imkânlarından uzaklaşmaktadır. Bunun içindir ki ekspresyonizm, program yahut sanat nevinden bütün âlemlerinde, bir nevi fikir gelme ideolojisidir. Bununla da ekspresyonizm, görünmek istediği şeyle, - yani ihtilâle - tenakus halindedir.

Edebiyat ve sanat eserleri, tabii, varlık karşısında Ekspresyonizmin aldığı durumun damgasını taşımaktadır. Muhtevalının bulunmaması ekspresyonist'i, zaruri olan gerginlik imkânlarını başka başka yerlerde aramağa mecbur kılıyor. Ekspresyonist onları her şeyden evvel «hareketlilik» de buluyor, işte ekspresyonizmin kelime hazinesinde sık sık rastlanan bir kelime daha! Bu, ne pahasına olursa olsun var olan bir hareketlilik. Ve neyin, nereye, nereden hareket ettiği de öğrenilmiyor. Edebiyatta, hareketliliğin hamili olarak söz, her türlü mânadan sarfınazar edilerek akla gelen her istikamette istimal ve stilistial edil-

miştir. «Burjuva» mantık ve illiyet ekspresyonist için mevcut olmadıklarından mantıklı bir olayı ifade eden cümle artık hiç bir rol oynamamaktadır. Ekspresyonizmin en faal mücahidi olan Herwarth Walden; «Neden yalnız cümle kavranabilsin de kelime kavranamassın?» diye soruyor. Böylece ekspresyonist edebiyat, nesirde olsun, nazımda olsun huzursuz, helecanlı, kelime sarhoşluğuna kadar yükseltilmiş safi bir söz sanatıdır. Bütün bunların gerisinde oldukça büyük bir ümitsizlik gizlenmektedir. Bunu, çok karakteristik olan şu parçadan da anlıyabiliriz: G. Benn, «Karandasch» adlı «Seri Dram» ında şöyle der: «Karandasch, hayat denen şeyin ortasında durduğum zaman kullandığım bir yemin formülüdür; mânası da: sanki kelimelerin mânası varmış gibi.. dir. Fakat biz buna artık inanmıyoruz. Burjuva dimağının, bin yıllardanberi ruhunu sıkıştırarak bütün kelimeleri çözülüp dağılmıştır; fakat nereye gittiği, onu ben bilmiyorum. Gevezelik etmeliyiz, çünkü yemek yemek lazım; sırtıma-
lıyız çünkü zavallı serserileriz. Fakat Karandasch, o, bir kutudur, Kelimeler sıra ile düzenlenmiş her birinin altında bir küçük adım durur. Kelimeler işte şudur: Çam ağacının kırağı, kaybolanların gölgesi, fakat eski, en eski kelimeler - Karandasch Karandasch..» Bugün bize, zihninden hasta birinin saçma sözleri gibi gelen bu parçanın, izahı lüzumsuz kıldığı kanaatindeyiz.

Ekspresyonizmin başka bir sanat vasıtası da, birbirinden tamamen farklı sahnelerin, şekillerin, zamanların birbirine karıştırılması demek olan «Simultanizm» dir. Faksimile olarak gazete kupürlerinin da (sahnede projeksiyonla) araya konması, sırf harici, huzursuz bir «hareketlilik» gayesine hizmet etmektedir. Bu maksat için ilk çağ da kullanılmaktadır: meselâ Homeros kahramanlarının modern büyük şehirde görünmeleri. Bu hususta A. Döblin'in, Alexsanderplatz adlı romanına bakınız.

Ekspresyonizm, meselesini, başka tür-

lülü olmasına da imkân olmadığı gibi - mücerred, cemiyet çerçevesine her türlü bağılıktan mahrum olarak vazetmektedir. Meselâ: «maceracı» (K. Edschmid'in sevdiği bir konu), yahut karı ile koca, fakir ile zengin, nesiller arasındaki tezat (Hassenclever, «der Sohn») tasvir edilmektedir.

Ekspresyonizmi karakterlendiren mühim bir tarafı da bilhassa burjuvalığın tenkidinde, sık sık görülen bohemvari hayasızlıktır. Pınthsus'a göre ekspresyonizmin vazifesi, etraftaki gerçeği gerçeksizliğe tahvil etmek, ya (teknik, ticaret, istatistik, sanayi gibi) ağır dolambaçtan dolaşmak, yahutta varyetevari hayasızlıkla cezbeyle yükselmektir.»

Mantık dışı kalmak, kelime sarhoşluğu, gerçek ziddiyetlerin «düşüncesi ile yenilmesi»... İşte bütün bunlar her türlü makul düşüncenin reddine ve entelektüel tabakasının mühim bir kısmının bozulmasına sebep olmuştur. Böylece ekspresyonizm, korkunç bir istikbalin hazırlayıcısı olmuştur.

Birinci cihan harbi ve onun neticeleri o aralık Almanyada dahi hayatta kudretli bir âmil olmuş olan ekspresyonizmi bu hususta bir cephe almaya sevk etmiştir. Bu cereyan, hayatı «bütün olarak şekillendirmek» iddiasından dolayı bütün insanlar için pek mühim olan bu hadiseler gözünü yumamazdı. Umumi olan harpten yorgunluk hâdisesine uygun olarak, ekspresyonizm de yarışçı, aslı durumuna uygun olarak da ihtilâlcî idi. Fakat burada da her şeyi görünüste kalmıştır. Çünkü ekspresyonizmin sulhculuğu, insanların muayyen şartlar içinde neden savaştıklarını, ve bundan nasıl kaçınabileceğini bir türlü izah edemiyordu. İhtilâle gelince, bu, mistik sahasında kalyordu. O zaman A. Pfenfert'in çıkardığı «Die Aktion» adlı haftalık derginin çığırtağan boruları, şişirilmiş sözleri gerisinde hiç bir mânâ bulunmayan yaygaracı mücadele yazıları kendilerine «önder» süsü veren bu yazar, gazeteci, sanatçı ve türlü türlü muakipların kafalarındaki karma

karışıklık hakkında bir fikir verir.

Bunlar yüksek sesle zaferlerini haykırı-yorlardı. Çünkü menfur burjuva bir daha dirilmemek üzere ölmüşe benziyordu. Fakat gerilerde, burjuvaya yeni diş ve tırnak verecek kuvvetler, hazır duruyordu. Gerçeği görmek hususundaki kendi aczi ve yukarıda tasvir ettiğimiz «fikir çelme ideolojisinin» fena tesirleri yüzünden ekspresyonizm, zamanının irtica kuvvetlerine hiç istemediği halde müessir yardımlarda bulunmuştur. Sonra da öyle bir zaman gelmiştir ki bunda insanlar, yalnız akıldan değil, her türlü düşünüstten yorgun olmuş ve yanlış yollara sevk edilmiş olan «haya-tiyet» başka sahalarda tatmin olmağa başlamıştır.

Harp zamanının başka bir hadisesi de Rus ihtilâlidir, ki bu, tam ekspresyonistee selâmlanmıştır: «Ekspresyonist iptidailiğin cihan güneşi şarkta doğuyor». Bu ihtilâlin babası olarak da Dostoevski ile Tolstoi görülüyor. Sosyalizm karşısında ekspresyonizm şu durumu almıştır: «Sosyalizmin ideal alanı, hadsi, vasıtasız hayat taraf-tararınca kabul edilmeyecek kadar, fazla incelenmiştir. Sosyalizm, ferdin egoizmine haddinden fazla ayanlanmıştır; fert, gün-lük zevkinin ancak bu suretle emniyet al-tına alındığını sandığı içindir ki, kendisini dizgine vurmakta, kendine hudutlar çiz-mektedir.» Sydow, 1919 da böyle yazıyor; sonraları inkışaf etmiş olan düşüncelerle olan karabet buradan görülür.

Fakat ekspresyonist, şairane bir mâna-da kasdedilmiş olmakla beraber, savaşçı sesler de yükseltmiştir. Ekspresyonizmin kutsal adamı, kendi zamanı hakkında şöy-le yazdığı vakit, kelimelerin ne gibi netice-ler doğurabileceğini her halde düşünmü-yordu:

«Dürmak, ilaç almak için artık vakit geçtir;

«Kutsal delilik on binlercesini vurmali;

«Kutsal âfet on binlercesini;

«Kutsal savaş da on binlercesini süpü-rüp götürmeli.»

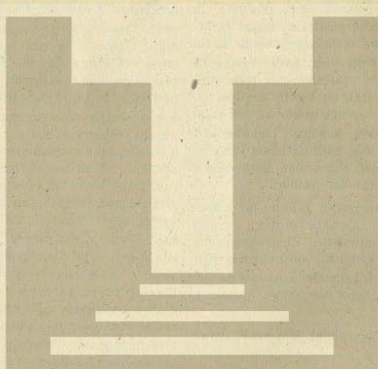
Bu da, türlü fırsatlarda, bol bol gerçek-leşmiştir. Şaire, içine çekilmek ve: biz bu-nu istemedik, demek kalmıştır.

Bilihtizam yapılmış vuzuhsuzluğun klâsik misali! Zira bu kana susamışlığın neye da-yandığını, ne istediğini kimse söyleyemez. Fakat tesir, dikkatli, saygılı okurun ruhu-na, farkında olmadan nakşolur ve günün birinde şairin şüphesiz istemediği hareket-lerle meydana çıkabilir. Şiir sanatı - tıpkı öteki sanatlar gibi - yalnız yüksek rubla-rın toplandığı tarafsız bir zemin değildir.

Şimdi, ekspresyonizmin başka bir husu-siyeti kalıyor: Birbirinden bünyece ayrı kültür değerlerini kendi çevresi içine çek-mek temayüllü. Burada hangi tarafın, öte-ki üzerine cazibe kuvvetini tatbik ettiğini tespit etmek güçtür. Şu kadarı sabittir ki çalışkan ihtisas sahiplerinin ithal ettikleri yabancı din, kültür ve sanat esyası yığın- içinde bir çoğu ekspresyonizm tarafından benimsemiş ve kendi gayelerinde kullanı-lmıştır. Meselâ, Avrupalının o zamana kadar dikkati az çekmiş eski üslûp devreleriyle böyle olmuştur; meselâ Ekspresyonizme pek yakın olan Warringer, gotik üslûbunu keşfetmiştir. Gotik devrinin vecidli resim-lerini yaratmış olan Grunewald, ekspresyo-nizmin atalarından biri olarak ilân edilmiş; o zamanlar Fici adalarında kelime ağaç oymalar; Buddha'nın nutukları, Malay rakkaslar, köylü sanat eserleri ve bunlar gibi maksat ve mânasını alelâde insanın anlayamadığı binlerce şeyler Almanya'yı kaplamıştır. Çoğu zaman bu yanlış anla-nılmış şeyler, iptidai olanın, yabancı olanın peşinde koşan ekspresyonizmle onun genç-lik ateşi ile yanan, Snob okuyucu, götücü, dinleyici kütlesini o nisbette mestetmiştir. Hattâ sanatçılar bile eksotik olmuşlardır: Poelzig Mısırvari binalar, Barlach, gotik tarzda oymalar yapmış; Bethge, Çin şiir-lerini Alman ruh haletine tercüme etmiş-tir.

Ekspresyonizmin tesirlerini günümüze kadar takip etmek, çekici bir iş olurdu. Fakat yerimiz mahduttur. Enflasyon'un hercümercinden sonra (Amerikan istikrazları sayesinde) sahte bir refah geldi ve ekspresyonizm, deri değiştirip «yeni afa-kilik» oldu. Şüphesiz, ekspresyonizm, bil-hassa resim sahasında gerçek sanat eser-

leri yaratmıştır. Fakat umumî olarak alı-nırsa o, alı yeşilli bir sabun köpüğü, ya-hut ta şöyle diyelim, zehiri uzun zaman tesir etmiş olan bir bataklık çiçeği idi... Ait olduğu dünya ile arası açılmış olan ekspresyonizm, istediğinin tam aksini vü-cude getirmiştir.

İleri Anlayışta Modern Şehircilik

Hüsnü BAKI

Yüksek Mühendis

Bombardımanlar altında, dünyanın her tarafındaki mamureler harap olup gidiyor. Milyonlarca insan yersiz yurtsuz kalmıştır. Silâh seslerinin kesileceği gün halli lâzım gelecek muazzam meseleler arasında sokaklarda kalan insanları iskân etmek lâzımgelecek. Büyük kütlelerin ev sahibi edilmesi, yapılacak binaların tanzimi, yeni bir bina yaparken karşılaşılmayan güçlükler arzedecek. Bunların halli büyük kütlelerin iskânı işi şehirciliğin öz mevzuudur. Şehircilik bugünün ve yakın yarının esaslı bir işidir.

Şehirciliğin bir teknik cephesi vardır ki bu mühendis ve mimar mesleklerini alâkadar eder. Bu kısımda yolların güzergâhından, seyriseferin tanziminden, elektrik, su, lâğım şebekelerinden, bina bloklarına verilecek ebaddan, inşaatı takyit eden belediye nizamlarından, şehire verilecek şekilden, manzaraların çerçevesinden açılacak panoramaların tesbitinden bahsedilir. Bu sadece tekniği alâkadar eden bir kısımdır.

Şehirlerin tarihini tetkik edecek olursak görürüz ki bu teknik ve estetik kısım içtimai, siyasî ve askerî faktörlerin emrinde ve ikinci plânda kalmıştır. Eski şehirlerden kalmış harabeler ve inşaat bize tekabül ettiği devrin sosyal karakterini tanıtır.

İlk insan topluluklarının oturduğu sahalarda bir hayli ileri prensiplerin kendiliğinden tatbik edildiğini müşahade ediyoruz. İptidai insan, mağaralardan çıkıp kendine

bir kulübe yapacak kadar tecrübe sahibi olduğu zaman bugün hâlâ tatbik edilen birbirine amut yollar sistemini bulmuştur. İnsan taş aletlerle ancak etraftakilerin yardımı ile kendi işini görebilecek vaziyettedir. Onlarla münasebeti tam bir şahsî hürriyetle çerçeveslenmiştir. Müsterek müşküllere, müstereken ve müsterek menfaat için müsterek hal çareleri bulunur. Ve samimi bir iş bölümü vardır. Bu devirden bize bittabi, zamana mukavemet edebilecek büyük inşaat kalmamıştır.

Bundan sonra maden âletler ve bu aletlerle inşaat için muntazam taş yontma sanatı, ziraatte tekâmül büsbütün yeni bir merhale açıyor. Tek insan mütekabil trampa sisteminde kendine yetebileceğinden fazla iş yapabilmektedir. Bu devrin inkişafı ile dinî müessesenin kendine mahsus şekillerde doğduğunu geliştini ve kuvvetlendiğini görüyoruz. Ve tek insanın elde ettiği fazla iş Allahın kendisi, oğlu, ahfadı veya vekili olan hükümdarın haşmetine, zafetine kullanılmaktadır. Teknik inkişaf hayat şartlarını aynı nisbette iyileştirmemiştir. Bilâkis hür insan Allahın ve hükümdarın kulu oluvermiştir! Onun faaliyetleri ancak ilâhî kuvvetlerin ve onun kudretli mümessillerinin keyif ve istibdadına tahsis edilmiştir artık. Sanki mütekâmil âlet onu sadece esir etmeğe yaramıştır.

Ehemmiyetli olan kütlenin oturduğu yer değildir. O esasen bir kıymet teşkil etmez. Hizmet edebildiği miktarda işe yarar ve ancak hükümdarın bir şeyidir. İşte bu devir-

den bize Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin âsarı kalmıştır.

Bu medeniyetlerden öyle muazzam inşaat kalmıştır ki asrımızın büyük inşaatı ile boy ölçişecek durumdadır. Hudutsuz insan emeği, aynı zamanda Allahın vekili hâkimi mutlak müstebitlerin san ve şerefine boğaz tokluğundan daha aza çalışıp âbideler vücade getirmiştir. Bu medeniyetlerden kalan eserler hükümdarın haşmeti ile mütenasip saraylar, mezarlar ve mabetlerdir.

İnsan mefhumu yoktur bile. Her şey büyüktür, azametlidir ve hükümdarı temsil eder. Kırk - elli metre genişliğinde şahane caddeler vardır ki muazzam, mükellef âbidelerle nihayetlenir. Bütün bunların bugün elimizde harabeleri mevcuttur. Halbuki kitlenin oturduğu kısmın ismi bile yoktur. Esasen şehircilikte geçmiş büyük medeniyetler, şaheserler büyük sonsuz istibdat ve zulmün eserleridir. Sonsuz insan emeği hudutsuz iş saatleri o sayı veren insanlara zerre kadar yaramamıştır. Milyonlarca ton taşı milyonlarca metreden sirtında taşıyıp getiren milyonlarca insan din, zafer, medeniyet namına çalıştırılırken kırbaça altında ölmüş ve kendi oturduğu yerde iki taşı üst üste koyamamıştır.

Bu devirleri tetkik eden şehircilik tarihi din, zulüm, istibdat âbidelerinin hayranlıkla müşahedesine inhisar eder. Ve şehircilik tarihi, umumiyetle şehirlerin tarihi, şehirciliği şehirlerin içinde yaşayan insanların aralarındaki kanlı mücadelelerden tamamen ayrı ve mücerred bir şekilde sanatın, tekniğin ve medeniyetin inkişafı olarak gösterir.

Grek demokrasisinde bir yenilik var. Şehrin bünyesi değişmiştir. Zaten mimaride mkyas da değişmiştir. İnsan ölçü olarak alınmıştır. Eserlerinin efendisi olan Atinalının müsellem bir çok hakkı vardır. Ona bütün ömrünce taş taşınup ihramlar yaptırılmaz. O felsefe ile uğraşır, güzel nisbetler arar. Grek şehrini de grek sosyal hayatından ayıramayız. Bütün bu medeniyetin onun sanatının, felsefesinin olduğu gibi

şehrinin de esas bir tek yeni mefhumu dayanır. İlk defa grek medeniyetinde insan mefhumuna rastlıyoruz.

Bu yeni mefhumun ne şekilde tebellür ettiğini teknik sahadaki değişmelerle sıkı münasebetini, bir kelime ile tarihi tekevvününü ayrıca burada incelemeye, mevzuumuza tahsis edilen dar saha kâfi değildir.

Fakat sadece bu «insan» mefhumunun, grek medeniyetinin mimarisini ve şehirciliği üzerindeki tesirini gözden geçireceğiz. Yalnız belki bu insan mefhumunun hukuku beşer beyannamesindeki insan mefhumu ile ayrılığını tebarüz ettirmek lâzımdır. Yunan felsefesinin bahsettiği insan, Yunan şehrinin esas sahibi ve sakini insan Atinalı olmalıdır. Tüysüz, iki ayağı üzerinde duran, düşünen, konuşan bu hayvan Atina hemşerisi değilse, yani bir kelime ile esir ise o grek mefhumuna aykırı bir insandır. Grek medeniyetinde kendisine verilen ancak ırgathık payesidir.

Medeniyetimizin ilk temelini hür insan kurmuştur. O, düşünür, zevki selim üstadıdır. Onun yarattığı edebiyat ve sanat her bakımdan nevinin şaheseri ve örneği olmuştur. Modern şehirciliğin tekniğini Aristo'da buluyoruz.

Romalılarda müttekâmil grek tekniği ile beraber müstebit bir idarenin neticelerinden olan kuvvetli bir teşkilâtın birbirine amut sokaklar sistemi dahilinde muhtelif yerlerde birbirine eşit plânlar tatbik ettiğini görürüz. İlk defa Romen şehirlerinde muntazam belediye nizamlarına ve umumî hizmet teşkilâtına rastlıyoruz.

Roma imparatorluğunun geniş sınırları içindeki şehirler imparatorluğun seyyal ve kudretli orduları tarafından müdafaa edilir ve bu sayede geniş hudutlar dahilinde kurulurdu. Romalılar zaptettikleri şehirlerin esir halkına haşmetlerini mükellef mabetleri ve umumî binalarile tanıttırlardı. Roma imparatorluğunun yıkılışında iki mühim hâdiseye şahit oluyoruz:

1 — İzabe usulleri, dokuma tezgâhları, ziraatin inkişafı artık bu işlerle uğraşanlar.

dan alâka ve teşebbüs fikri istediği için kölenin daha insani muameleye tâbi tutulmasını gerektirmiştir ki bu sebeple içtimai bünye ve binnetice şehrin yüzü değişmiştir.

2 — Parçalanmış imparatorluğun cüzleri kendilerini müdafaa için büyük ordular beslemeğe muktedir olmadığından müdafaa hattı memleket hududundan şehir hududuna gelmiştir.

Orta çağ ıste bu gibi şartlar içinde başlar. Ve orta çağ şehirleri de hep bu emniyetsizlik havasını belirtirler. Şehirler daracık sırtlar arasına sıkışmıştır. Daha sonraları Avrupa şehirlerinin inkişafı hep bu sırtlar etrafında geçer. Surların dışında topluluklar teşekkül eder, büyür sonra da şehirle birleşir. Bu iktisadi zaruretler neticesinde olur.

Baron de Haussmann da Paris'in ana yollarını teşkil eden bulvarları açarken siyasî düşüncelerle sarayı kolayca müdafaa edebilmek için lüzumunda, geniş yolların kavşak noktasında bırakmamak için zikzaklar yapar durur. Öyle ki şehir sahne olduğu hayatın, hayat şartlarının aynasıdır.

Şu bir kaç misal bize açıkça gösteriyor ki tarihte şehirlerin gerek kuruluşu gerek inkişafı yalnız bir teknik ve estetik meselesi olmakla kalmamış, aynı zamanda ve her şeyden evvel sosyal mesele olmuştur. Ve sosyal faktör ilk plânda nazarı itibara alınmadıkça bir şehrin hakiki bünyesini anlamak imkânsız olur ve yapılan işler mânasını kaybetmiş, zamana uymamış kaotik hareketten başka bir şey olamaz.

Medeniyetimizin bir makine medeniyeti olduğunu, olacağını söylemeği bir yenilik saymıyoruz. Bunun sosyal hayatın bütün sahalarında doğurduğu yeniliklere uymadan hiç bir doğru ve ileri hareket yapıla-

mıyacağı gibi şehircilik te yapılamaz. Yirminci asrın şehri mahdut miktarda imtiyazlı kimselerin keyif sürdüğü eğlence yeri değil çalışan büyük kütlelerin içinde yaşadığı ve içinde geçen hayatın mümkün olduğu kadar kolay, sıhhi, rahat ve cana yakın bir şekilde olması için tanzim edilmiş büyük sahalardır.

Şehirler, ancak o toplulukların ihtiyaçlarına cevap verebildikleri nisbette iyi ve güzel şehir olurlarlar. Çalışan insanları hududu haricine atmış iyi yerlerini hususî malikânelere ayırmış şehirler devrimizin örnek şehri olarak alınmazlar. Tarihi inkişafı takip edince görüyoruz ki ilâhi kuvvetlerin mümessili hükümdarlar derebeylik devirlerinin sosyal karakterini taşıyan şehirler tarihe mal olduğu gibi ufak ve muktedir zümrelerin istirahat ve konforuna tahsis edilmiş şehirler de tarihe mal olmak üzere dir.

Büyük kütleleri barındıracak tesisler günümüzde şehirciliğin mevzuunu teşkil eder. Ruh itibarıyla de bu şehircilik devrimizin bariz vasfı olan makine medeniyetini temsil ettiği miktarda ileri, yerinde, yaşayabilecek bir hareket olur. İlk şehirler nasıl su kenarlarında kurulmuş ise yeni şehirler de sınırlı muntakalar civarında kurulacaktır. Netekim öyle oluyor. Karabük, Ergani, Detroit, Magnitogorsk vesaire.

Mevcut şehirlerin yeniden tanziminde göz önünde tutulacak prensip şehrin yeni hayat şartlarına uygun olması lüzumudur. Şehri ve şehirciyi alâkadar eden esas mesele şehirde oturan büyük kütlenin ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlara en ileri tekniğin yardımıyla cevap vermek şehircinin vazifesidir.

İkinci bir yazımızda şehrin mühim meselelerini ve memleketimizdeki şehircilik hareketlerini tetkik edeceğiz.

Sanatın Sosyal Şartları ve Roman

Doçent Dr. Behice S. BORAN
Ankara Üniversitesi

Sanat sanat içindir, sanat cemiyet içindir meselesinin münakaşası ile ilgili ve hemen hemen onun kadar hararetle münakaşa edilen konulardan biri de sanatın cemiyette aldığı yer ve oynadığı rol meselesidir. Diğer konuda olduğu gibi burada da takip edilmesi gereken yol «sanat şöyle olmalıdır veya olmamalıdır» tarzında fikir yürütmek değil, fakat bugüne kadar sanatın gerçekte ne yer aldığı ve ne rol oynadığını incelemektir.

Geçen yazımızda sanatkarın zarurî olarak, istesede istemese de içinde yaşadığı cemiyetin değerlerini, şartlarını eserinde ifade ettiğini söylemiştik. Bunun şahsî, sübjektif bir hüküm olmadığına, bugünkü tecrübi psikoloji sahasında yapılan araştırmaların bu hükmü tuttuğuna işaret etmiştik. Sosyal psikolojide, ferдин şahsiyetinin dışındaki sosyal değerlerin benliğine mal edilmesi, onun bir parçası haline gelmesi ile teşekkül ettiği, zengin müşahedelerle tesbit edilmiş bir hakikattir. Şahsiyet, sosyal değerlerin benliğe yerleşmesi ile teşekkül ettiğine göre, demistik, sanatkar yalnız kendisini ifade ve tatmin etmek için eserini yaratsa, orada yalnız kendi şahsiyetini ifade etmek isterse bile bu yine dolayısıyla içinde yaşadığı cemiyetin bir ifadesi olacaktır. Fakat, sanatkar içinde yaşadığı cemiyetin, devrin şartlarını, değerlerini ifade eder demekle, sanatkarın ve sanat eserinin sosyal mahiyetinin ne olduğunu tamamiyle belirtmiş, bu konuyu tüketmiş olmuyoruz: «İçinde yaşadığı

cemiyeti ifade eder» cümlesi fazla umumî ve bunun için de müphem kaçıyor. Çünkü «cemiyet», iç yapısı itibarile mütecannis, her kısmı birbirine benziyen, birbirine eşit bir bütün değildir. En iptidai cemiyetler bir tarafa bırakılırsa, bütün tarihî cemiyetler «tabakalaşmış» cemiyetlerdir, yani nüfus, üst, alt, orta diye geldiğimiz tabakalara ayrılmıştır. Şu halde sanatkar, diğer bütün fertler gibi, yalnız bir cemiyete mensup bir insan değil, fakat bir cemiyette bir tabakaya mensup olan bir kimsedir; her fert gibi onun da sosyal tabakalaşma yapısında bir yeri vardır. Umumiyetle fertte en kuvvetle yerleşen kıymetler kendi ailesinin, komşularının, dostlarının, mesleğinin, hülâsa günlük hayatında temasa geldiği insanların ifade ettikleri kıymetler, yani kendi tabakasından yaşayan kıymetlerdir. Umumiyetle diyorum çünkü bazı hallerde ferдин kendi tabakasından koptuğu, bunun için de kıymetlerini değiştirdiği olur. Bunun da yine sosyal sebepleri vardır, yalnız bu yazının konusu içine bu mesele girmedigi için burada işaret edip geçiyorum.

Tabakalaşmanın en keskin ve aşikâr belirtisi tarihi devirlerin binlerce yılı boyunca dünyanın muhtelif yerlerinde muhtelif zamanlarda teşekkül edip sonra yıkılmış olan feodal cemiyetlerde görülür (bunlar mahallî derbeylik veya merkezi imparatorluk şekillerinde olmuşlardır). Bu cemiyetlerde idare eden, hâkim üst-tabaka ile idare edilen alt tabaka arasındaki fark gayet

keskin ve açık olarak örf ve âdetlerde hatâ kanunlarda ifadesini bulmuştur. Muhtelif nüfus zümrelerinin kılık kıyafetini bile âdetler veya kanunlar kat'î olarak tesbit etmiştir; cezalar mücrimin ve zarara uğrayan tarafın sosyal tabakalaşmadaki mevkiine göre sraya konmuştur; bir köleyi öldürmekle bir asilzadeyi öldürmek aynı cezayı istilzam etmez. Bu cemiyetlerde sosyal tabakalar büyük mikyasta kapalıdır. Yani fertlerin tabaka değiştirmesi gayet güçtür, ekseriyet için imkânsızdır; herkesin sosyal mevkiî doğuştan tesbit edilir ve ölünceye kadar ve kendinden sonra çocukları da o tabakada kalırlar. Bu cemiyetlerde sanatın durumuna baktığımız zaman, hayat şartlarında idare edenle idare edilen zümreler arasındaki keskin ayrılışa uygun olarak sanat faaliyetlerinin ve şekillerinin de farklılaştığı görülür. Cemiyetin yapısında olduğu gibi sanatta da bu farklılaşma keskindir. Meselâ Osmanlı imparatorluğunda bir hâkim zümrenin edebiyatı olan divan edebiyatı, onun musikisi, onun mimarlığı olan camiler, çeşmeler, saraylar vardı, bir de halkın kendisinden çıkan, onun dili ile ifadesini bulan ve onun dileklerini, hislerini ifade eden halk türkülleri, destanlar, masallar, işlemler, rakıslar ilh. vardı. Aynı tarzda sanatın bölünmesini ortaçağ Avrupa cemiyetlerinde de görüyoruz. Orada da «saray sanatı» ve «halk sanatı» ikiliği ile karşılaşırız. Meselâ, musiki sahasında Avrupa ortaçağ cemiyetlerinin vaziyeti Adımlar'ın birinci ve ikinci sayılarındaki «Musiki ve Cemiyet» yazılarında açıkça belirtilmiştir. Bu feodal cemiyetlerde aristokrat tabaka küçük bir zümre teşkil ettiğinden ve bunlar kiral veya imparator etrafında toplanmış olduğundan, bu zümrelerin sanatı, saray sanatı olarak beliriyor, siyasi kudret gibi sanat faaliyeti de bu merkez etrafında toplanıyor. Bu cemiyetlerde sanatkârın bir zümreye mensup oluşu ve onun kıymetlerini ifade edışı modern cemiyetlere nisbetle daha açıkça, daha elle tutulur bir şekilde belli oluyor; çünkü, bir taraftan dediğimiz gibi bu cemiyetlerde tabakalar arasındaki ayrılma daha aşkâr ve keskin olarak belirmiştir; ikincisi, bu cemiyetlerde, daha sonra kapitalist cemiyetlerde olduğu gibi, sanatkârın eserini satarak geçinmesi, mümkün olmadığından, yani sanat henüz «ticarileşmiş» olmadığından sanatkârlar ancak zengin ve kuvvetli prenslerin, kraların himayesinde, onların sığıntısı olarak geçimlerini temin edebiliyorlardı; bunun için sanatkâr her şeyden evvel eserini aristokrat patronuna beğendirmek zorunda idi. Bu demektir ki sanatkâr ile okuyucusu, seyircisi veya dinleyicisi arasındaki bağ daha doğrudan doğruya idi; sanatkâr bu küçük aristokrat zümrenin isteklerine daha doğrudan doğruya tâbi olmak zorunda idi.

Kapitalist - burjuva cemiyetlerin teşekkülü ile vaziyet biraz bulanıyor; sanatın ve sanatkârın tabaka - mensubiyetini yakalamak ve halletmek feodal cemiyetlerdeki vaziyete nisbetle, daha kaypaklaşıyor. Bunun sebebinin iki nokta etrafında tophyabiliriz: birincisi, feodal cemiyet çözülüp yıkılır ve burjuva cemiyeti de belirip gelişirken cemiyet, sosyal münasebetlerin süratle değişme halinde olduğu, tabakaların arasındaki bölmelerin yumuşadığı, tabakadan tabakaya süratli ve büyük mikyasta nüfus hareketlerinin vaki olduğu bir devre geçiyor. İkincisi, yeni cemiyet yapısına uygun olarak, sanatkârla sosyal tabaka arasındaki münasebet feodal cemiyetlekinden farklı bir şekilde ifadesini buluyor.

İlk noktayı, cemiyet yapısında husule gelen değişikliği, yalnız bu makalenin konusunu ilgilendiren cephesinden, o da kısaca, ele alalım. Kapitalist iktisat sisteminin teşekkülü ile belirip kuvvetlenen burjuvazi sınıfının menşei, kökü, feodal cemiyetin alt kısmını teşkil eden avam tabakasında idi. Feodal cemiyette başlıca üç bölünme tanınıyordu, asilzade sınıfı, rühban sınıfı ve avam. İlk iki sınıf beraber gittiğine göre gerçekte iki tabaka vardı. Üçüncü ve alt

tabakaya köylü, kasabalı, usta, çırak, tüccar, sanayici hepsi tefrik edilmeden dahildi. Burjuvazi bu üçüncü ve alt tabakada belirip kuvvetlendi ve önce bütün bu tabakanın öncüsü ve sözcüsü olarak aristokrasiye karşı koydu. Bir azınlık olan ve sosyal bütünlüğünü menşelerinin, kanlarının asaleti ile haklı göstermeğe çalışan aristokrasinin iddialarına karşı burjuvazi insanların doğuştan müsavi olduğu iddiasını sürüyordu; ferdî hakları tanımayan, iktisadî faaliyetleri sıkı ve dar sınırlar içine hapseden, senayiciyi ve tüccarı sıkıdan kontrol eden lonca teşkilâtına, bütün feodal iktisat kaidelerine karşı da ferdin hürriyetini, yani ferdî teşebbüs ve kazanç hürriyetini müdafaa ediyordu. Bu suretle sosyal ve siyasî kudreti aristokrasinin elinden alan, ve sosyal kökü itibarile de «avam» tabakasına, yani halk tabakalarına, mensup olan burjuvazinin cemiyet yapısında yükseliş hareketi başlangıçta bir halk hareketi gibi görünür ve burjuvazinin aristokrasiyi alt etmesine işçi ve köylü tabakaları da yardım etmiş ve inkılâp hareketine iştirak etmiştir. Bundan başka, müsavat ve hürriyet ideolojisine uygun olarak burjuvazi tabakalar arasındaki sosyal farklılığın kanunlarda belli ifadesini kaldırmıştır; artık kanunlar muhtelif zümrelerin kıyafetini, nasıl giyineceklerini tesbit etmez; cezalar fertlerin sosyal mevkiine göre sıraya konup ifade edilmez; kısacası kanun bakımından müsavflık ilân edilmiştir. Üçüncüsü, gerçek sosyal şartlar da tabakaların açık olmasına, yani fertlerin tabaka değiştirmesine müsaitti. On dokuzuncu asrın sonralarına kadar genişleyen bir safhada olan kapitalist sistemde fertlerin zengin olup sosyal mevkilerini değiştirmeleri imkân ve ihtimali feodal cemiyetkine nisbetle çok daha fazla idi. Hele Amerika gibi yeni ve tabii kaynakları zengin memleketlerde fertlerin aşşğı tabakalardan yukarı tabakalara yükselmeleri daha sık ve daha göze batır bir şekilde vaki oluyordu. Hasılı, kapitalist - burjuva cemiyeti sınıf

sız bir cemiyet olmak iddiasında idi ve, yukarıdanberi birer birer kısaca işaret ettiğimiz gibi, bu iddiayı gerçekten doğru imiş gibi gösterecek, bu zehabı yaratacak âmillere de mevcuttu. Adet itibarile de burjuvazi - üst, orta ve küçük burjuvazi bir arada alınınca - aristokrat tabaka gibi küçük bir azınlık değil fakat nüfusun büyük bir kısmını ihtiva ediyordu. İşte adetçe kalabalık ve ideolojisi itibarile müsavatçı ve hürriyetçi olan burjuvazinin sanatı bir tabaka sanatı gibi değil, umumiyetle halkın sanatı, yahut yeni terimle «millî sanat» olarak gözükiüyordu. Kapitalist - burjuva cemiyet kendisini daha önceki feodal cemiyetle mukayese ediyor ve bu mukayesede yeni cemiyet sınıfsız, daha halkçı, daha hür bir cemiyet olarak beliriyordu. Halbuki aslında değişen tabakalaşmanın dış şekli idi; bu yeni cemiyette de kendi şartlarından doğan ve ona uygun bir tabakalaşma vardı; feodal cemiyette olduğu çeşitten bir tabakalaşmanın mevcut olmayışı, hiç bir çeşit tabakalaşmanın mevcut olmayışı demek değildi. Sanatkârim, mensup olduğu tabaka ile olan münasebet şekli de değişmişti, fakat bu mensubiyet ortadan kalkmış değildi. Zahirî yeni cemiyette sanatkâr daha hür görünüyordu; artık bir prensin, kralın, ilh., yanına sığınmak, onun keyfine tâbi olmak zorunda değildi. Diğer her şey gibi kapitalist cemiyet sanat eserini de «emtia» haline, yani pazarda alınıp satılır bir şey haline getirmişti. Sanatkâr okuyucuya eserini satarak, para ile seyrettirerek, okutarak, dinleterek geçinebilmirdi. Ama bu vaziyette de, üst mevkide olan tabakanın yine kontrolünde idi; burjuvazinin değerlerini, zihniyetini, emellerini aksettiren eser rağbet görüyor, satılıyor, bu zümrenin beğenmediği ise piyasada tutunamıyordu.

Bir cemiyette mevcut tabakalaşma ve bu tabakalaşmanın değişmesi sanat şekillerine, ve çeşitlerine tesir eder. Meselâ edebiyatta romanın geç gelişmiş bir edebiyat kolu olduğu görülmüyor; diğer taraftan

destan modern cemiyetlerde görülmüyor, geçmiş, muayyen bünyeli cemiyetlerde yaşadığı beliriyor (1). Feodal cemiyetlerde kah ramanların ve ilâhların maceralarını belirten destanlar, efsaneler, masallar geliyor; bu edebî şekiller modern kapitalist cemiyetlerde ortadan kalkıyor; Avrupada romanın gelişmesi ise bilhassa kapitalist-burjuva cemiyetlerin gelişmesi ile birlikte oluyor. Romanın konusu, yarı tanrı kahramanlar, efsaneleşmiş cengâverler değildir; romanın küçük bir kolu, tarihî romanlar müstesna, baş rolde olanlar kırallar, prensler, ilâhlar değildirler; burjuvanın kendisi ön plândadır ve bu tabakanın hayat görüşü, ahlâk telâkkileri, emelleri, aile münasebetleri, meslek hayatı ilh. anlatılır. Cemiyet yapısındaki değişikliği muvazi olarak, mevzuu itibarı ile roman «daha halkçı»dır: daha geniş halk zümrelerinin hayatını aksettirir, daha mütevazı tipleri hikâyesinin kahramanı olarak seçer. Diğer bir vasfı itibarile de roman içinde doğduğu burjuva cemiyetinin karakterini aksettirir: roman, daha önce mevcut edebî şekillerden çok daha fazla fert ile meşguldür; ilk defa olarak ferdin iç hayatı bütün teferruatı, giriftliği akışı ile romanda işlenmiştir. Destan, efsane, masal şahısların hareketleri ve başlıca dış vasıfları üstünde durur; «şahsiyet portresi» çizmek roman tarzında belirmiştir. Kısacası roman, kapitalist cemiyetin ferdietçi karakterinin edebiyatta bir belirtisidir.

Kapitalist cemiyette işçi tabakası adette ekseriyeti teşkil edip sosyal kudretini artırdıkça, kapitalist cemiyetin sanat ve edebiyatının da tabaka karakteri taşıdığı bîşbütün meydana çıktı. Bu yeni tabaka da kendi sanat ve edebiyatını yaratmağa, hiç değilse mevcut sanat ve edebiyata tesir etmeğe başladı. Edebiyatta ve sanatta başlıca iki istikamet belirdi ve gittikçe birbi-

rinden ayrıldı. Bir kol gittikçe dar mâna-da tabaka - sanatı ve edebiyatı haline geldi. Harpler ve buhranlarla emniyet hissini kaybeden, sosyal mevkii sarsılan, cemiyetin gidişinde dümeni elden kaçırmağa başlayan, aşağı kısımları eriyip kaybolan burjuvazinin, şaşkınlığının, bocalayışının, realiteden kaçışının ifadesi halini aldı. Bu realiteden kaçış bir taraftan, kısmen, eski romantik şekillerin devamı halinde ifadesini bulurken, diğer taraftan, çok daha kuvvetli bir tarzda, yeni yeni, kısa ömürlü cereyanların, bir sürü sonu «izim» ile biten sanat mesleklerinin meydana gelmesi şeklinde belirdi. Gerek edebiyatta, gerek sanatta bu realiteden kaçış, sanatkarın kendi içine kapanması ve müşterek insan vasıflarını, tecrübelerini değil, sadece kendi sübjektif hayatına has hadiseleri işlemesi halini aldı. Ancak küçük bir zümrenin anladığı veya anhyorum dediği eserler, tablolar, şiirler, romanlar yaratıldı. Bu eserleri burjuvazinin ekseriyeti de anlamıyordu, ama yine bu sanat şekilleri ve eserleri gayet kesin olarak bu tabakanın mahsulü idiler, çünkü bu tabakadan olan sanatkarlar bu tabakanın içine düştüğü korkuyu, şaşkınlığı, realiteden kaçışı temsil ediyorlardı. Burjuvazi «altın deviri» ni geçirmişti; bu tabaka ile mukadderat birliği yapan veya sosyal menşenin tesirinden kendini kurtaramıyan, daha geniş halk kitleleri ile kaynaşamıyan sanatkar kendi içine kapanıyor, geniş hayat çevresiyle bağı kopmuş, mütemadiyen kendi kendini didiklemeden doğan mariz eserler veriyordu. Romanda bu hal kendini bariz bir surette gösterdi. «Suurun akışını» tasvir eden, inceleyen, ifade eden romanlar yazıldı. Bu cereyanın en tanınmış mümessili yakınlarda ölen James Joyce'dur. Romanın yukarıda işaret ettiğimiz ferdietçi ve psikolojik vasfı bu çeşit romanlarda son haddini bulmuştur; muharririn anlattığı fert artık o kadar yalnız kendine has tarafları ile ele alınmıştır ki, okuyucu onunla kendisi arasında bir benzerlik, müşterek bir taraf, eserde beşeri

(1) İki yıl önce Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesinde destan mevzuu üzerinde yapılan kolektiyomda Doç. Pertev N. Boratav, destan şeklinin cemiyet yapısı ile ve üst tabaka ile olan ilişkisini belirtmiştir.

vasıflar bulamıyor, onun için de okuduğunu anlamıyor. Son haddine götürülen ferdiyetçilik, diğer fertlerle, okuyucu ile anlaşmayı, haberleşmeyi (communication) imkânsız kılıyor; sanatkarla hitap ettiği insan arasındaki bağ kopuyor.

Sanat ve edebiyatta ikinci kol, gittikçe daha geniş halk kitlelerine doğru açılmaktadır. Bu, feodal cemiyetten kapitalist cemiyete geçmekle başlayan halkçı cereyanın ve onun sanat ve edebiyattaki tezahürünün devamı, yeni şartlar altında yeni şekillerde gelişmesi, halkçılık vasfının gittikçe artmasıdır. Artık bir fert başrolde olmaktan çıkarılıyor; tiyatro eserlerinde ve romanda bir veya bir iki şahıs başrolü oynamıyorlar; «başrol» de olmak ortadan kalkıyor. Esere sosyal cereyanlar, kitle hareketleri fikirler hâkim oluyor. Romanda «başrol» ün, «kahraman» ın kalkmasıyla birlikte mevzuda da değişme görülüyor. Sanatkar artık yarattığı karakterlerin iç hayatının çıkmaz dehlizlerinde dolaşmıyor; alâkası, dış şartlardan kopmuş, kendi başına ele alınmış fertlerin iç hayatı değil, dış sosyal şartlar içinde ve onlarla ilgili olarak harekete geçen, his eden, düşünen fertlerdir; karakterlerini bu şekilde yaratıyor ve ya-

satıyor. Bugünün canlı, kuvvetli sanat eserleri, romanları bu ikinci cereyanın mahsulleridir; yarına geçecek olan, dünden bugüne gelen sanat cereyanını yarına bağlayacak olan eserler de bunlardır; çünkü bunlar cemiyetlerin umumî gidişine, tekâmülüne aykırı bir istikamette değil, onunla birlikte ilerliyorlar; artık geçmişe malolmuş değerleri değil, bugünün ileri, yarına doğru değişen değerlerini ifade ediyorlar. Bu ikinci kolun, bu yeni ve gürbüz sanat ve edebiyat kolunun bir diğer vasfı da sanat ile edebiyatın cemiyette aktif bir rol oynadığını ve oynaması lâzım geldiğini ileri sürmesidir. Bu anlayışa göre, bütün sanat şekilleri ve eserleri, tabii bu meyanda roman da, yalnız cemiyeti pasif bir surette aksettirmekle kalmazlar, fakat cemiyetin değişmesinde aktif bir rol de oynarlar ve sanatla edebiyat gittikçe daha şuurlu bir surette cemiyetin değişmesinde, gelişmesinde rollerini oynamalıdır. Böyle aktif bir sanat anlayışı hangi hakikatlara dayanıyor? Cemiyetlerin değişmesinde sanatla edebiyatın rolü nedir? Bu sualler, cevapları ayrı bir makalenin konusunu teşkil edecek kadar mühimdirler.

Düzeltilme :

Geçen sayımızın «Yayınlar» kısmında, «Şeytanla konuşmalar» adlı eserin tahlilini veren yazıda, 172 inci sayfanın ikinci sütündeki «Faslin sonunda» kelimeleri ile başlayan cümle eksik çıkmıştır. Okuyucularımızdan özür dileyerek cümlelerin tamamını veriyoruz : «Faslin sonunda bu köklü fikrin ateşini duyan ve duyuran Hilmi Ziya, aynı faslin ortalarında şiirde ileri atılışımıza geçit köprüsü olarak Yahya Kemal'i gösteriyor.»

Köyün İçinden Sayfısı :

Yazılarımızın çokluğundan dolayı bu sayfayı bu sayımıza koyamadık. Gelecek sayımızda «Köyün İçinden» yazılarımıza devam edeceğiz.

TÜSTAV

Hikâye :

P A Z A R L I K

Kemal BİLBAŞAR

Kuru yemiş tüccarı B. Hayri Küner pazarlığı sever, çünkü bu işin erbabıdır. «Burada pazarlıksız satış yapılır» levhasını, hükümetin emirlerine aykırı hareket etmiş olmamak için asmıştır.

Hayri Küner ayak satıcılığından yükselmiş bütün zenginler gibi hasis bir adamdır. «Sivri sinekten yağ çıkarmağa çalışır» dense caizdir. Elli yaşlarında kadar görünür, ama daha gençtir. Böyle yaşlı görünmesi, kendi canına bile cefa etmesinden ilerigeler. Kalık kıyafet düşkünüdür de... Bir şapkası vardır ki, benim her ay maasımı yatırdığım, keyfi yerinde açtı onu görse muhakkak; (bir yemeklik yağ çıkartırım ondan) derdi. Amma o fırsatını düşünce: (Bu şapkanın giyilecek yeri kalmadı, ama ne yapayım; uğur getirir bu şapka.. fesi atıp onu giydim giyeli işim rast gitmiştir. Onu çıkaramam başımdan... Bir kere eşten dosttan utanarak yeni bir şapka alayım dedim, ilk giydiğim gün fıstıklar 20 kuruş birden düştü. İkinci günü üzüm piyasası alt üst oldu. Bir hafta giysaydım sağlam iflâs edecektim. Hemen çıkardım attım yeni şapkamı. Ne dersin? eski şapkamı giyer giymez piyasa düzelmeyi mi?) diye yağlı şapka giymeyi mazur göstermeğe çalışır.

Böyle giyinmesi biraz da başkaları üzerinde (fazla zengin bir adam) intibai bırakmamak içindir. Mağazada, depoda çalışan tezgâhtarları ve hamalları çekişe çekişe pazarlıkla tuttuğu gibi haftahıklarını da çekişe çekişe verir. Haftahıkları hiç ol-

mazsa bir gün daha kasada tutmağa çalışır. Öğle yemeklerini çerezle geçiştirmeğe bakar. Vergi taksitlerini en son günde ödemeğe dikkat eder. Elektrik ve su parasını, ihtar kâğıdını almadan ödemez. Bu hareketleriyle daralan bir insan gibi görünmek ister, hattâ halinden şikâyet bile eder ama dostu düşmanı da, işçileri de bunlara sadece (hasislik) der geçerler.

Hayri Küner yalnız iki hususta cömert görünür: fukaraya para verirken bir.. ci-var kasabalardan gelen müteahhit gibi toptancı müşterilere ziyafet çekerken iki...

Fakir fukaraya verilmek üzere her gün kasadan 30 tane dantelli kuruş, 10 tane beşlik çıkarır, kasanın üzerine dizer. Gelen fukaranın yaşına, yahut kendi üzerinde bıraktığı (muhtaç adam) intibasına göre bunlardan bir miktar alır, verir.

Bu paraları dağıtırken içinden «sadaka veren adamın kesesini Allah doldurur» diyen bir baba nasihati geçirir. Onun bu zafarını bilen ve müşterilerden daha sadık bir intizamla dükkân ziyarete gelen fakirler «Allah kesene Halil İbrahim bereketi versin» diye dua ederler.

Toptancı müşterilerle yaptığı pazarlıkta, fiyatı istediği noktada tesbit edemezse, onları içkili bir lokantaya götürür; fevkalâde cömertlik cakasıyla yedirir, içirir ve çok defa bu rakı masasında pazarlığı lehinde neticelendirmeğe muvaffak olur.

Fakat bay Hayri Küner, o günkü perakende alışverişlerde müşterilerinden, fukaraya dağıtılan bu kırk kuruş ile ziyafet

masraflarını ayrı ayrı tahsil etmek imkânını elden kaçırmaz. Sinsi hesaplarla pazarlığı bu maksada göre ayarlar.

Kuru yemiş tüccarı Bay Hayri Küner'in bugün yine ağırılanacak toptancı bir müşterisi var. Mağazanın Isparta seççadeleriyle kaplı yazıhanesinde yeşil kasanın önündeki masa hazırlanıyor. Kendisi gibi kılık kıyafeti bozuk, fakat ensesi kalın, ağzı sarraf camekânlarını hatırlatan (M...) li bir tüccarla içecekler.. Tezgâhtarı Hürşit, aşçı Sadık ustadan aldığı bir örtüyle masayı örtüyor.

Bay Hayri Küner sandalyasını; dükkân-daki alış veriş, fiş kesen tezgâhtarları, kasadaki (Sarıklı) 1, dışarıdaki dört kalın tekerlekli yük arabalarından fındık çuval-larını depoya taşıyan hamalları göz altın-da tutacak bir köseye çekmişti: «Bana şu fındıklar (129) a mal oldu. Dinim rabbe-na hakkı için inan Kerim efendi.. 143 ten veriyorsam seni tekrar buraya bağlamak istediğimden veriyorum.. İki senedir sem-timize uğramıyorsun.. hep başkalarıyla iş yapıyorsun...

Kerim efendi başını itimatsızlıkla salladı. «Beş ton fındık içi alacağım yahu.. beş ton bu.. 300, 500 kilo değil.. Aramızdaki fark da ne?.. Sen 43 diyorsun.. ben 40 di-yorum..»

Hayri Küner gözüyle fındık çuvallarını takip ederek:

«Amma kerim efendi, sen maldan anlar-sın. Gezdin dolastın.. hepsindeki malı gör-dün.. bendeki ekstra ekstra mal var mı on-larda?

Kerim efendi dudaklarını kötümserlikle büzdü:

«Canım işte bu da iç fındık, o da iç fin-dık.. Ekstrahı lâf..» dedi.

«Böyle seyieme!» diye gözlerini açtı Hayri Küner. «Adam var adamcık var. Başkası gelse, 45 e razı olursam Allah bin türlü belâmi versin.. Fakat seninle hukuku-muz kadimdir..»

Bir an durarak sordu: «Nasıl sineman iyi işliyor mu?» Kerim efendi mendiliyle

ağzını burnunu sildi: «Sinemayı kardeşi-me bıraktım. Mütteahhitlik yüzünden (M..) de kaldığım yok ki.. boyuna dolaşıyorum. Bu kuru yemiş taahhüdüne de nereden gir-dim? İç fındığı (150) den teslim etmem lâzım. Nakliye masrafını düşün. E.. taah-hüdü yenilemek için bazı kimselerin gön-lünü hoş etmek te lâzım.. 40 tan fazla san-tim alamazsın benden. Razı değilsen Alla-ha ısmarladık..» dedi.

Hayri Küner kalkmak ister gibi bir ha-reket yapan Kerim efendiyi oturuttu:

«Dur yahu, dur, kesip atma.. başka mal da alırsın elbet.. uyuşuruz. Üzüm vereyim mi?.. Belki yemiş de lâzımdır.. Bir kaç ka-lem eşyada fiyatlar uyar belki..» dedi.

Kerim efendi sandalyesinden kalkıp otu-rarak:

«Yo.. yoo.. Önce fındık işini bitirelim.. başka şey alırsam alırım.. o benim sonraki bileceğim iş..» diye bağırdı.

Tezgâhtar Hürşit, rakı şişesini, kadeh-leri koydu. Aşçı çırağının getirdiği salata, ciğer, piyaz, şiş kebap gibi mezeleri masa-ya dizdi. Korka korka Hayri Küner'e:

«Ekmek karnesini verecek misiniz?» di-ye sordu.

Karnesiz ekmeği aşçı elli kuruştan he-sapladığı için, Hayri Küner karnesini da-ima yanında taşır.

«Ekmek karnesi mi?» diye eliyle yeleği-nin ceplerini aramağa başladı. Bir taraftan da Kerim efendiye dert yandı.

«Zoruma giden şey ne biliyor musun Ke-rim efendi? Hükûmetin bize üveyi evlât muamelesi yapması.. Memurlarına 16 ku-ruştan verdiği ekmeği bize 27 den satıyor. Bak düşün! Ne kadar kazıklanıyoruz.. Bir ekmekte 11 kuruş.. Amma biz bir malı sa-tarken % 20 den fazla kâr hesaplırsak okkanın altına gidiyoruz. Halimiz duman-dır duman.. Bir de kalkmış, ekstra ekstra fındığı 140 kuruştan kapatmak istiyorsun...

«Hah karneyi buldum.. Al şu mereti..» diye karneyi Hürşide uzattı. Hürşit ekmeği almağa giderken «kâtip, şu fındıkların bi-ze 56 ya mal olduğunu söylüyordu.. De-

mek kiloda 87 kuruş kazanacak... Halbuki haftahıklarımıza bir lira zammetmeği kabul ettiremedik şu hasis herife..» diye yumruklarını sıkıyordu.

Hayri Küner «demek sizin (M..) de karne yok ha?.. ne yapıyorsunuz peki..» diye sordu.

«Kırk beşten yiyoruz ekmeği... Siz rahatsız rahat.. bir de pahalı diye şikâyet ediyorsun.. Biz ne yapalım?.. Sizden tam 18 kuruş fazla veriyoruz ekmeğe.. 140 dan alırsa kilo başında iki kuruş ya kalır, ya kalmaz. Ben de bu işi babamın hayrına yapacak değilim ya.. İşine geliyorsa ver-rirsin...

Hayri Küner lâfi başka vadiye sürüklemek için deminki şikâyetine bıraktığı yerden devam etti:

«Devir memur devri azizim.. Sana şekeri 5 liraya verir.. memur 130 dan alır.. sen basmayı dışarıdan üç liradan güç alırsın.. memur gider komparatiften (85) e donatır çoluğunu çocuğunu (1)... Zeytinyağı, sabunları, makarnaları yağıdırıyorlar..»

Kerim efendi de aynı hırsıla:

«Bedava elbise, ayakkabı da caba..» diye kükredti.

Hayri Küner kadehlere rakı koyarken elleri titreyordu:

«Benim bir kapı karşı komşum vardır. Alt ucu herif bir öğretmen.. Gün geçmez has unlar, baklavalar, börekler gider fırına.. Üstünü de örtmezler domuzluklarından.. fakir fukara görüp de özenecekmiş.. ne umurlarında. Gazinodan, sinemadan çık-tıkları yok.. Biz gidemiyoruz doğrusu.. De-dim ya.. memur devri..»

Kerim efendi birisi duyacakmış gibi sesi-ni yavaşlattı.

«Kim bilir.. belki de sınıf geçirmek için para sızdırıyor çocukların babalarından.. Bizim orada böyle yapan öğretmenler var. Zaten memurların hepsi rüşvet yiyici oldu. Ben biliyorum onlardan çektiğimi.. Bele-

(F) Sâmer Bank satış mağazasına halkın ver-diği ad. Kooperatifden yazma kelime.

diye mi, maliyeye mi, askeriye mi han-gi birini doyurayım şaşırdım kaldım..»

Hayri Küner kadehini aldı..

«Allah sonumuzu hayır etsin birader.. Hadi birter tek parlataalım.. buyur!..» dedi.

Kuru yemiş tüccarı bay Hayri Küner'in «kapıkârş komşum» dediği ilk okul öğ-retmeni Bay Muhlis Azsöyler, eve bir tor-ba şekerle dönüyordu. 45 yaşlarında zayıf nahif bir adamdı. İyi gıda alamayan insan-larinki gibi gözlerinde bir baygınlık, şa-kaklarında bir çöküntü vardı. Her zaman taze bir hasarlılıkla dolan sınıflarda (25) sene haşır neşir olmanın neticesi hançere-sinden muztırdı. Karısı, ihtiyar anası ve 3 çocuğuyla iki buçuk odalı şu evde barı-nıyordu. Bütün dar gelirli insanlar gibi lüzüntüsü de eğlencesi de evindeydi... Sa-bahları yataktan kalkınca çocuklarıyla yas-dık döğüşü yaparlardı. Akşamları kâğıt oynar, yahut ut keman ve def ile fasıl ge-çerlerdi. Bazı gün çocuklar okusun diye iyi kitaplar getirir. Bazan da getirdiği açık saçık bir kitabı okumamalarını tenbih eder, fakat onların gizli gizli okumalarına im-kân verirdi. Ve onlar geceleyin bir köşede işlerle meşgul olurken karısına, o roma-nın mevzuuna benzer bir hikâyeye uydura-rak anlatır. Düşen bir kızın veya erkeğin akıbetine dikkat nazarlarını çekecek şekil-de konuşur, sebeplerini izah ederdi. Ço-cukları kulak misafiri oldukları bu hikâ-yeden sessiz sessiz hislerini alırlardı.

Lâkin karısı bu terbiye sistemine bir türlü ayak uyduramazdı. Babalarının, ço-cukların terbiyesini bozacağını iddia edi-yordu. O şiddetli bir disiplin taraftarı idi.

Kapıyı açan ortanca çocuğu, 11 yaşında Gülser «babam geldi!» diye neşe ile ba-ğır-dı.

Büyük oğlu 16 yaşında Turgut okuma-ktaydı. «Aşkın Birinci Şartı» romanını yüküktteki yataklar arasına gizledi. «Ba-bam bu romanı okumayın, demişti. Görür-se benimle bir hafta konuşmaz. İki defa

da sinemaya gidemem.» diye düşündü. Usulca dışarı, sofaya çıktı.

Anneleri Müzeyyen hanım, küçük kızının üst başını yıkadığı mutfaktan seslendi:

«Şeker verdiler mi hu?»

Babasının yerine Gülser cevap verdi:

«Vermişler.. getirdi anne..»

İhtiyar valide Safiye hanım namaz kılıyordu. «Eşhedüenlâ-ilâhe..» diye sesini yükseltti ve tanrıdan başka şey düşünmemekle gayretine rağmen şimdi bir şekerli kahve içebileceğini aklından geçirdi.

En küçük kız Neşe'e babasının elindeki torbayı yakalamış, henüz konuşmasını öğrenmediği için sadece: «baba.. mama..» diye Bay Muhlisin yüzüne sevinçle bakıyordu.

Muhlis bey kısık, hastalıklı bir sesle:

«Bizim değil kızım.. mama.. kaka» dedi. Okulda bir bekâr arkadaşın ikram ettiği fakat «şimdi yemek yedim. Sonra kal-sın.» diye sakladığı sakız leblebilerini cebinden çıkardı:

«Al.. cici mama sana.» dedi. Küçük kız sakız leblebilerini mini mini avuçlarında sıkı sıkı tutarak mindere gitti, oturdu. Ve dört dişi ile leblebileri kemirmeğe çalıştı.

Bay Muhlis torbayı bir çiviye astı, son-ra caketini çıkarıp muslukta terlerini yıkamağa gittiği sırada Gülser Neşe'ye yaklaştı, yavaş bir sesle:

«Neşe.. hani bana mama..» diye kendine pay istedi. Neşe'ye başıyla «Sana yok!» demek ister gibi bir işaret yaptı ve sırtını döndü.

Gülser yalandan, ağlama taklidi yapınca Neşe'e, ağlamaya dayanamadığı için ağzından iki lebleli çıkarıp verdi.

Müzeyyen hanım mutfaktan çıkmıştı. Soda ve sabundan buruşmuş ellerini oğuşturuyordu: «yine çocuğun yemişlerine musallat mı oldun?. Seni gidi hınzır kâfir» diye bağırınca Gülser ağzındaki leblebileri diliyle yanaklarına itti. «Almadım vallahi anne» dedi.

Muhlis bey peşkirle yüzünü kurularken tekrar sofaya döndü. Turgut babasına: «Yemekten sonra kağıt oynayacak mıyız?» diye sordu. Annesi:

«Sen gidip şu tatil aylarında olsun bana yük olmamak için, kendine bir iş arayacağına, sade oyun düşün..» diye çıkıştı. Turgut: «Anne, oyun da mı oynamayalım artık..» diye sızlandı.

Annesi devam etti: «Oyunun sırası mı! Şu fisticüğün oğlu kadar da olamıyorsun.. oğlan senden küçüktür, amma boş otur-muyor. Oysa ki onların paraya ihtiyaçları yok.. babası koskoca kuruyemiş tüccarı.. Babanın bir aylık maaşını o, uşaklarına haftada veriyor. Öyleyken oğlu seyyar satıcılık yapıyor. Babası da öyle yetmişmiş, Çalışan kazanır elbet.. Sen hazır yemeğe alıştın.. sanki mebus çocuğu.. Kime güveniyorsun?. Amma kabahat hep kocamla, baba annenizin. Sizi şımartan onlar.. Eğ-lenmek çocuğun hakkıdır. Büyüdüğü zaman nasıl olsa ev gâilesi çekecekler diye senin çalışmana engel oldular. Şimdi kadınlar bile çalışıyorlar. Çalışmak ayıp mı?»

Safiye hanım tesbihini çekmiş, seccadesini topluyordu. «Kızım.. çocukları işe koydunuz da ben mi çıkardım?.. Nâcin böyle söylüyorsun.. ben sade bizim zamanımızda çocukları işe sokmazlardı, dedim.. Eh.. çocuk çocukluğunu bilirse kemikleri pekleşir derler. Doğrusunu istersen insan çocukluğunda eğlenirse eğlenir, büyüyünce insana yalnız çalışmak kahr..»

Bay Muhlis bu münakaşanın önünü almak için:

«Çocuklar!. Bakkal Salim efendiye geleri hanginiz götüreceksiniz? diye sordu, Turgut kollarını çatarak:

«Ben gitmem.. o kel herifin yüzünü gördüğüm zaman tüylerim diken diken oluyor. Ağza her zaman leş gibi rakı kokuyor.»

Gülser gönüllü çıktı: «Ben giderim baba» dedi. Bakkal Salimin tenhada ötesini berisini gıdıklaması hoşuna gidiyordu.

Müzeyyen hanım: «Durun bakalım.. Şeker gene satıyor muyuz efendi? Bu ço-

cuklar şeker yemiyecekler mi hiç?» diye sordu:

Bay Muhlis'in sesi, teesstüründen biraz daha kısıldı:

«Yavan ekmeğe razı olursanız şeker kal-sın.. Aldığım maastan ev kirası ile su, elek-trik parasını çıkardım mı, sade etmek pa-rası kalıyor. Kömür, sebze, et parası ne-rede? Gelecek ay 4 lira da yol parası vere-ceğim. Bereket hükümet arada sırada şe-ker veriyor da satıyoruz. Yoksa siz et yü-zü göremezsiniz. Çamaşurları yamyarak giyeriz amma yemeden durulmuyor!»

Karısı ümitsizlikle başını salladı:

«Hükümet erzak veriyormuş, neye yarar. Bizim boğazımızdan geçemedikten sonra!..» gözlerini eteğiyle sildi.

Safiye hanım «Şekerin hepsini de sata-cak mısınız?» diye bezginlikle söylendi.

Bay Muhlis az kazanan erkeklerin o utanç bakışlarını yere dikti. «On kilo se-kiz yüz gram şeker düştü hissemize. 800 gramını alıkoyun.. üst tarafını çocuklar götürsünler.» dedi. Ve sonra yaptığı işin menfaat tarafıyla utancını örtmeğe çalış-tı: «10 kiloda (3) er liradan 30 lira elimize geçecek. 20 sini borca tutarlar, ge-ri kalan 10 lira ile yarım kilo pırzola, bir kilo fasulye alsınlar, akşam karnımızı bir âlâ doyurahm. Yakında kaput bezi verecekler. Kaput bezine ihtiyacımız yok.. de-mek ondan da 25 lira kadar bir para geçe-cek elimize..» ve anı bir kararla ilâve etti.

«Bunun için sizi bu akşam bir gazinoya götüreceğim..» Bunları söylerken içine tu-haf bir gurur doldu. Daha kuvvetlenmişti sanki..

Bu haber çocukları çılgına döndürdü. Sevinçten önce birbirlerine sonra baba an-nelerine, babalarına ve annelerine sarıldılar. Onları oda içinde döndürdüler. Küçük Neş'e de anlamadığı bu sevince katıldı, dişlerini göstererek güldü. Ve odanın için-de koştu.

Müzeyyen hanım «Gazinomuz kusurdur.. Oraya vereceğimiz para ile bir kilo et alı-

rız» diye itiraz etmekle beraber, o da bir kaç aydır sandıktan çıkarmadığı biricik ipek entarisini giymeği ve hele insan içine bu kıyafetle çıkmayı için için arzu ediyor-du. Fazla ileri gitmedi.

İhtiyar kadın bu nikbin havadan fayda-lanarak:

«Madem şekerimiz var, ben de bari bir kahve içeyim.» diye cezveyi bir emri vaki ile ateşe sürdü. Müzeyyen hanım sadece içinden «Neş'enin şekerine ortak olacak amma ne denir, bu da koca bir bebek..» di-ye geçirdi.

Gülser Şeker torbasını alıp çıktı. Kız git-tikten sonra Müzeyyen hanımın aklı başı-na geldi. «Koskoca oğlan dururken elin sarhoş herifine kız yollanır mı a efendi. Sen ne biçim babasın?» diye çıktı.

Turgut odadan sıvışmıştı bile..

Bay Muhlis «Canım, sen de işi izam edi-yorsun.. Gülser daha tırnak kadar kız..» dedi.

«Sende bu genişlik, bu yumuşaklık var-ken, ben bu çocukların akibetinden korku-yorum» diye söylenerek mutfağa girdi.

Pazarlığı öğle yemeğindeki rakı ile so-na erdiremeyen Bay Hayri Küner müteah-hit Kerim efendiyi deniz kıyısındaki çal-gılı gazinolardan birine götürmüştü. Bol bir meze ile süslenmiş masalarına, etraf-la-rındaki dondurma yiyen, kahve içen ma-salar kısıkaç gözlerle bakıyorlar, hınçlı alaylarla zehirli dillerini uzatıyorlardı.

Biraz ileride, ağaç altındaki boş masa-ya, öğretmen Muhlis Azsöyler, karısı ve iki çocuğu Turgut ve Gülser geliyorlardı. Küçük Neş'eyi baba annelerine evde bırak-mışlardı. Kalabalıkta yürütmesini şaşuran, herkesin kendilerine baktığını sanan Mü-zeyyen hanım ve çocuklar özenerek giyin-mişlerdi. Turgut sandalyayı devirdi. Hep-si kıpkırmızı oldular ve gülümsemeğe çalış-tılar.

Bay Muhlis baygın gözlerini etraftaki masalarda, çekingen dolaştırdı. Bir tanıdık aramaktan ziyade masalarda neler yenip içildiğini görmek için bakıyordu. Masalar-

AYIN İÇİNDEN :

Ankara Üniversitemizin yeni Fen Fakültesi. Ankara Üniversitemiz resmen bir fakülte daha kazandı. Hukuk Fakültesinin, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin, Ziraat Enstitüsünün çalışmalarını tabiat ve canlı varlıklar âlemindeki araştırmaları ile kuvvetlendirecek olan fen fakültesi, devlet merkezimizin ilim ve kültür havasında her gün yeni çizgilerle daha kuvvetle beliren genç üniversitemiz için taze bir kuvvet teşkil ediyor. Bu sene, ilim ve kültür kervanına Fen Fakültesinin katılmasıyla genç Ankara Üniversitesi tam bir üniversite haline gelmiştir. Fakat denilecek ki, Tıp Fakültesi henüz gerçekleşmiş değildir. Halbuki İstanbul Üniversitemizde tıp fakültesi en önemli fakültelerden biridir. Buna mukabil Ankaranın, hakikatte Ziraat fakülte-

da bira ve rakı şişeleri gördüğünü sanıyordun.

Bay Hayri Künerle göz göze geldiler. Bay Muhlis tüccarı nezaketle selâmladı ve bu esnada, muntakasındaki masalardan birini işgal edin bu çekingen aile reisine, can sıkıntısını ve memnuniyetsizliğini gizliyiemediği bir nezaketle ne emredildiğini soran garsona: «Üç şişe bira!» diyordu. Kapıdan girerken biranın 85 kuruştan satıldığını büyük tenekte levhada okumuştun.

Karısı, Bay Muhlis'e endişe ile baktı. Fakat Bay Muhlis iki porsiyon kaşar peyniri istedi ve zihnen bu gecenin kendiler ne 3,5 liraya pathyacağını hesapladı. Cebinde beş lirası vardı.

Öğretmenin masasına bira ve kaşar peynirleri geldiği sırada Hayri Küner Kerim efendiyi eğildi. Pazarlıktan daha çok lezzet veren bir hırsla:

«İşte azizim, sana bugün söylüyordum ya, hani şu bizim karşı komşumuz öğretmen yok mu, bak şu masada çocuğu çocuğuyla birlikte bira içiyor. Bu, hemen hemen her akşam böyle.. Altı ucu bir öğretmen

si demek olan, bir ziraat enstitüsü vardır ki, canlı bir üniversite şehri andıran, geniş bir sahaya dağılmış binaları ile, sayısı hemen hemen kırka varan enstitülerle, modern laboratuvarları ve çalışmalarile emsaline az tesadüf edilen ilim müesseselerimizden biridir. Kültürümüzün diğer saflarında olduğu gibi üniversite teşkilâtı ve çalışmaları bahsinde de şimdye kadar örnek bilhassa Fransadan alınmıştır. İstanbul Üniversitesi bu örneğe göre kurulmuştur. Halbuki dünyada Sarbonne'dan gayri de büyük üniversiteler vardır ve ziraat fakülteleri, mühendis fakülteleri bu üniversitelerin ayrılmaz birer parçasıdır. Amerikan üniversitelerinin başta gelenlerinden biri olan Cornell üniversitesinde ziraat fakültesi vardır. Missouri üniversitesi ziraat fakültesiyle nam salmıştır. Memleketimizde şehir hayatını ve şehirciliği temsil eden en büyük şehri-

men yahu.. Amma insanın arkasında koca bir hükûmet varsa, ekmeğe, una, şekere, yağa, sabunla ucuz doymuşsa böyle zevk etmez de ne yapar? Hükûmet de, millet de sanki bunlar için çalışıyor. Bana kahrısa birader, bir dükkâna memur alış verişe geldi mi? beş on kuruş fazla istemeli. Fiyatları yükseltmeli. Hak, adalet yerini bulsun. Karısının üzerindeki elbiseye de bak.. ipeklî.. Hükûmet basma verdi mi hanım hemen bize damlar. «Yirmi beş metre basm averdiler, bize fazla geliyor. 15 metresini isterseniz size satahım. Biz 185 den aldık» der. Fazla geldiği filân numara.. hanım basma giymeğe tenezzül etmiyor. Üstelik (85) e aldıklarını 99 kuruş kârla bize sokmağa çalışıyor. Amma dışarıda 250 den almaktansa çocuk çocuk giysin diye (185) i seve seve kabul ediyoruz.

Kulağına eğildi:

«Hükûmet adamları el birliği etmiş, bizi soyuyorlar birader. Gel bari biz birbirimizi kollayalım. Sen 20 para yüksel, ben 20 para ineyim 142 den al şu findıkları..» dedi.

miz olan İstanbul'da kurulan üniversitenin bir ziraat fakültesi olmayabilir, fakat ziraat muntakanın ortasında gelişen Ankara üniversitesinin temel fakültelerinden birinin ziraat fakültesi olması kadar tabii bir şey olamaz. Memleketin sınai inkişafı ile muvazi olarak, kurulmakta olan yüksek teknik okulun da yarın, Ankara Üniversitesi birliğine girmesi, zamanın icapları neticesinde üniversite gelişmesinin aldığı istikamete uygun olacaktır. Muhtelif fakülteleri ve enstitüleri ile zaten gerçekte var olan Ankara Üniversitesine, resmî formalite de tamamlanarak bir birlik verilmesi ve bu suretle Ankaramızdaki ilim ve kültür hayatının daha da canlandırılması işini, bu mesele ile ilgili makamların ehemmiyetle ele alacağına inanıyor ve bunu candan diyoruz.

Üniversite Haftası: Yaz tatil aylarında hem Ankara Üniversitemiz, hem de İstanbul Üniversitemiz memleketimizin iki ayrı köşesine, Antakya'ya ve Samsuna, bilgilerinden bir şey vermek için gittiler. Bilgiyi, küçük bir zümrenin malı olmaktan çıkarmak ve halk arasında yaymak fikri şüphesiz tutacağımız, tahakkuku için elimizden geleni yapacağımız bir gayedir. Bu yolda atılacak her adıma yardım etmek, onu kuvvetlendirmek gerektir. İki üniversitemizin memleket gezintilerini ve iki ayrı memleket köşesinde birer «Üniversite Haftası» yapmalarını böyle bir gayeye hizmet etmek istiyen teşebbüsler olarak telâkki edebiliriz. Yalnız, bu «üniversite haftaları» sadece birer konferanslar serisi olmaktan çıkarsa, gidilen yerdeki halkla, münevverle karşılıklı bir alış veriş haline gelirse, daha verimli neticeler alınacağına, gayeye daha da hizmet edileceğine kanlız. Üniversitelerimizden giden heyetler seçtikleri bölgede bir hafta değil de daha uzun müddet kalsalar, o bölgenin coğrafyasını, tarihini, iktisadını, folklorunu, sosyal hayatını ilh.. tetkik ederek ve araştırmalarının neticelerini kendi ilim sahalarının geniş görüşü ile terkip ederek halka bildireler, konferanslar dinleyici için hem daha il-

gilendirici, daha canlı, hem de daha öğretici olur. Bu suretle konferanslar, peşin olarak hazırlanmış üniversite takrirleri olmaktan çıkar ve giden heyet halka kendi bilgisinden verdiği kadar halktan ve o bölgeden de kendisi yeni bilgi, araştırma materyeli elde etmiş olur. Bundan başka, bu tetkikler broşürler halinde neşrolunabilir ve memleketin muhtelif bölgeleri muhtelif tabii ve sosyal cepheleri ile her sene, birer birer, daha geniş okuyucu kitlesine tanıtılmış olur.

YAYINLAR:

Vercors, *Le Silence de la Mer, Les Cahiers du Silence*, Londres, 1943, s. 46.

Bu küçük eser ilk olarak Pariste Editions de Minuit ismini taşıyan gizli bir teşkilât tarafından 1942 şubatında - yani işgal altında - tabedilmiş, ikinci tabı Fransa'da yazılan eserleri Londrada neşretmek için kurulan *Les Cahiers du Silence* (Sükût Defterleri) teşkilâtı tarafından yapılmıştır. Bu şartlar altında neşredilen bir eserden ne beklersiniz? İşgal altındaki Fransa'nın en gizli ruhunun; en derin haki-katının küçük bir parçası olmasını. Şimdi hikâyeyi okuyalım: asıl fakat fakirleşmiş bir fransız ile yeğeni evlerine bir Alman zabiti almağa mecbur oluyorlar Birbirlerine hiç bir şey söylemeden Almanla konuşmamağa, o konuşsa bile kendisine cevap vermemeğe karar veriyorlar. Alman zabiti de asıl - o tam bir nazi değil, bir junker; memleketinde iken satosunda yaşar, ava giderdi. Fransız kültürüne âşıktı. Ev sahiplerinin kendisine hiç yüz vermemelerinden âdetâ memnun, bu gururlu öfkelerinden Fransa'nın usak olmağa razı olmadığını, Fransız kültürünün dirileceğini, hattâ kendi tabiriyle Fransa ile Almanyanın istikbalde «evlenebileceklerini» anlıyor. Her gün sessiz Fransızlara düşündüklerini, onlardan cevap beklemeyen, anlatıyor. Konuşamıyan genç kızla zabıt arasında hafif bir romantik âlâka bile beliriyor. Fakat bir gün Alman zabiti Parise gidiyor, orada na-

zi fırkasına üye olan kardeşi ve bir çok ona benzer başka Almanlarla görüşünce anlıyor ki, «Almanların niyeti Fransa ile evlenmek değil, onun ruhunu, kökünü yıkmak, Fransız kültürünü zehirlemek, Fransızları bir daha dirilemeyecek hale sokmaktır. Bu vaziyet karşısında artık Fransada kalmamak kararını vererek Doğu cephesine gitmek üzere gönüllü yazılıyor. Maksadı harbetmek değil, sadece ölmektir, ve kararını Fransızlara «Cehenneme gidiyorum» diyerek anlatıyor.

Peki - böyle bir olay 1940 ta cereyan etmiş olabilir. Fakat okuyunca insan 1914 harbini bile değil - çünkü o harpte Fransızlar mağlûp olmadılar - 1870 harbini hatırlıyor. Fransız edebiyatında buna benzer, meselâ bir Alsace kızı ile bir Jnker zabitanın aşkını anlatan Les Oberlé romanı var, de Maupassant'ın 1870 işgaline dair hikâyeleri var. Aynı hava, aynı asaletlerin çarpışması. Bir Junker tipi 1940 işgalini ne derece temsil eder? Paristeki kardeşi ve onun fırka dostları ve onlara kafa tutan Fransızlar - biz asıl onların hikâyesini okumak istiyoruz. Belki meşhur bir muharririn müstear bir isimle yazdığı bu küçük hikâye güzel, sedeften bir kabuk gibi güzel. İçi kof. Harbe dair okuduğumuz her yeni eserden sonra aynı şeyi tekrar etmeğe mecbur oluyoruz: bu da değil, bu da değil! Başka bir şey bekliyoruz - yeni bir şey!

Nermin MENEMENCİOĞLU

Milliyetçilik ve insanîyetçilik.

Ulusun Fikir Hareketleri sayfasının daimi iki üç yazıcısından biri olan Gazi Terbiye Enstitüsü Terbiye öğretmeni Dr. Halil Fikret Kanad'ın Milliyetçilik ve İnsanîyetçilik adlı yazısını okuduk. (3 eylül 1943). Bu yazısında Fikret Kanad'ın milliyetçilikle insanîyetçiliği birleştirdiğini, bunların arasında aykırılık bulmadığını görerek sevindik. Çünkü biz bu fikirdeyiz. Bu fikirde olduğumuzu tekrar tekrar yazdık. Fikret Kanad'dan bunu teyit eden bir kaç satır okuyalım: «Hümaniteden (yani insanlıktan) millet sevgisine doğru akışta gayri tabii bir hal yoktur. Çünkü iyi insan yakın muhitinde yaşayan bütün vatandaşları için de her vakit iyi olmağa mecburdur. İyi bir insanın kötü bir vatandaş olmasını akıl ve mantık kabul edemez.»

Yalnız F. Kanad'ın yazısında üçüncü paragraftaki fikrini bulanık ve müphem bulduğumuzu söylemeliyiz. Bu paragrafı aynen alıyorum: «Milliyetçiliğin insanlıkla telif edilemeyeceğini iddia edenler arasında Amerikanın veya Avrupanın serbest ve demokrat havası içinde yetişmiş ve tahsil görmüş kıymetli Türk aydınları bulunduğu gibi aynı manevi hava içinde kendini yetiştirerek bu telâkkiyi benimsemiş olan vatandaşlara da rastlanmaktadır.» Fikir Hareketleri sayfasında, hemen hemen bütün devamlı sayfa arkadaşları gibi Almanya'da tahsil etmiş olan ilk terbiye doktorumuzun bu hükmünü tamamiyle hatalı bulduk. Serbest ve demokrat bir hava içinde hakiki manâsıyla serbest ve demokrat havayı benimsemiş olan insanların millet ve insanlık sevgisini birbirine aykırı görmelelerini ve hem milletlerini, hem insanlığı sevmemelerini, tek taraflı ve totaliter olmalarını akıl ve mantık kabul edemez. Biz hakikaten demokrat ruhlu insanlar arasında böyle bir insan tanımıyoruz, bu gülünç bir tenakuz olur. Millet sevgisini ve insanlık sevgisini birbirinden ayıran, bunları birbirinin zıddı gibi gören fikir cereyanı Avrupada otarşi ideolojisi içinde insanlığa arkasını dönen, ırkçılık yaparak milletleri, keyfi bir surette, üstünlük - aşağılık tasnifine tâbi tutan, üstün mertebeye konanların aşağı mertebeye konanları köle gibi kullanabileceğine inanan ve bunları okullarında hakikat diye okutan ideolojidir. Meselâ Dr. Fikret Kanad'ın daha geçen yıl çıkardığı «Milliyet ideali ve topyekûn milli terbiye» adlı kitabında (1942) göklere çıkardığı faşist yani nasyonal sosyalist terbiye, milletle insanlığı geniş bir surette birbirinden ayıran, bütün insanlık medeniyetini bir tek milletin ihtirasları bakımından gösteren, başka milletleri bir tek milletin menfaatları bakımından tasnif eden ve bunu bütün gençlerine ve çocuklarına mutlak hakikat diye öğreten terbiye sistemi, böyle bir ideolojinin zebunu olan bir terbiye sistemidir. Milletle insanlığı birbirine zıt ve düşman görenleri böyle totaliter, tek taraflı ve otarşi çıkmazına saplanmış bir ideolojiye hayran olanlar arasında aramak akıl ve mantık kaidelerine daha uygun olur.

**SAVAŞ KARDEŞLER İZMİR
TICARETHANESİ**

Zeytin, zeytinyağı, sabun ve her nevi sâde
yağlar, peynir vesaire satışı
Anafartalar Mevsim sokak No. 5
Tel. No. 2377 Ev. 6235
Sicil No. 3334, Kuruluş : 1930

HALİM ŞAPÇI

Zeytin, zeytinyağı, sabun ve her nevi sâde
yağlar, peynir vesaire satışı
Sebat İş hanı No. 40 Tel. No. 3752

OSMAN ÖZKAL

Kayseri Pazarı

Yumurta ve hernevi Bakkaliye toptan
Ticârethanesi
Tahtakale Caddesi Susam Sokak No. 29
ANKARA

ALİ PERÇİNEL VE KAZIM PERÇİNER

Ticaret Evi

Zeytin, zeytinyağı, sabun ve hernevi sâde
yağlar, peynir vesaire toptan satış yeri
Kooperatif arkası Ali Nazmi Ap. No. 1/2
Tel No. 3153, Telgraf: Ali Kâzım
Sicil No. 1912, Kuruluş 1930

ALİ RIZA YEGEN

Kayseri Pastırma Pazarı

Yeni Hal No. 21
Tel No. 3975, Sicil No. 2007
Kuruluş tarihi : 1930

OSMAN ANTEBLİ VE İSMAİL BEKRİ

B A K K A L

Toptan ve Perâkende Şen Tecimevi
Yeni Hal No. 20 - Ankara
Tel No. 1991 Telgraf: Yeni Hal Osman
Kuruluş ta. 1929, Sicil No. 3551

HÜSAMETTİN ÇAĞLAYAN

M A N D I R A C I

Toptan ve Perakende Beyaz ve Kaşer ve Edirne Peynirleri;
Halis Aksaray ve Urfa tere yağları, saf Ayvalık, Edremit
Zeytin yağları Tecimevi

Yeni Hal No. 3 Ankara

Tel. No. 2646, Telgraf: Hüsamettin - Yenihal

Ankara

TÜSTAV

MİLLÎ PİYANGO

Her çekilişte bir millî piyango bileti olarak bütün yıl talih kapılarını kenize daima açık bulundurunuz. Her an servete kavuşabilirsiniz.

Bu çekilişte talihiniz gülmedi ise verdiğiniz para boşa gitmiş değildir. Bu sefer çekik kanatlarımız kazanmış demektir. Belki de sizin kazanma sıranız bu çekiliştedir.

MİLLÎ PİYANGO

Türkiye İş Bankası

Küçük Cari Hesapları

1943 İKRAMİYE PLANI

KEŞİDELER: 1 Şubat, 3 Mayıs, 2 Ağustos, 1 İkincitegrin tarihlerinde yapılacaktır.

1943 İKRAMİYELERİ

1 adet 1999 Lira	h = 1999	— Lira
1 » 999 »	= 999 — »	
1 » 888 »	= 888 — »	
1 » 777 »	= 777 — »	
1 » 666 »	= 666 — »	
1 » 555 »	= 555 — »	
1 » 444 »	= 444 — »	
2 » 333 »	= 666 — »	
10 » 222 »	= 2220 — »	
30 » 99 »	= 2970 — »	
60 » 44 »	= 2640 — »	
250 » 22 »	= 5500 — »	
334 » 11 »	= 3674 — »	

Türkiye İş Bankasına para yatırmakla yalnız para biriktirmiş olmaz aynı zamanda talinizi de denemiş olursunuz.